ACTA LINGUISTICA LITHUANICA

XLV (2001), 11–38

Lietuvių kalbos pasyvo raidos bruožai

VYTAUTAS AMBRAZAS
Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

The analytical passive arose in the course of the separate development of Lithuanian, though the preconditions for its rise must have existed in Proto-Baltic. Passive constructions are dialectally differentiated. In West and North Lithuanian, the passive is formed by means of agreeing participles and it is usually agentless (though agentive genitives occur as a result of reanalysis in phrases with an adnominal genitive). In East and South Lithuanian, the passive is formed by means of ancient neuter forms in* *-mo *and* *-to *often combined with agentive genitives, e.g.* **tẽvo bùvo sãkoma** *'it was said by the father',* **kìškio bẽgta** *'it is run by a hare', i.e.: '(apparently) a hare has run'. Such constructions are based on ancient nominal sentences with neuter predicates retaining the pure* *-o *stem, without grammatical agreement. The neuter nominal predicates (subsequently – neuter participles) in* *-mo *and* *-to *were similar in meaning to verbal abstracts and an adnominal genitive expressing the subject/agent could be added to them in the same way as to other verbal nouns. The possessive forms of the Lithuanian pronouns used in such phrases with neuter participles as with verbal abstracts show a close relation between the subjective and possessive genitives. The wide use of the agentive (subjective) genitive with the neuter passive participles in Lithuanian is apparently founded on their ancient nominal meaning.

1. RŪŠIES KATEGORIJOS UŽUOMAZGOS

1.1. Pasyvas, arba neveikiamoji rūšis, kaip morfologinė kategorija veikiausiai yra susiformavęs indoeuropiečių kalbų atskirų grupių savarankiškos raidos laikais. Senosiose anatolų, indoiranėnų, graikų, italikų kalbose pasyvui sudaryti buvo panaudotos medialinės reikšmės asmenuojamosios veiksmažodžių formos, slavų ir iš dalies romanų kalbose – sangrąžiniai veiksmažodžiai. Greta asmenuojamųjų formų kai kuriose kalbose (pavyzdžiui, hetitų, lotynų, romanų, germanų) buvo įtraukti ir dalyviai[1].

Baltų kalbose neveikiamosios rūšies asmenuojamųjų veiksmažodžių formų nėra. Neveikiamąją rūšį (pasyvą) čia sudaro perifrastinės konstrukcijos su neveikiamaisiais **-mo* ir **-to* dalyviais, priešinamos tiek konstrukcijoms su veikiamaisiais daly-

[1] Yra paskelbta ir priešinga pažiūra, kad perifrastinis pasyvas esąs paveldėtas iš indoeuropiečių prokalbės (Costello 1984). Ji grindžiama tuo, kad perifrastinis pasyvas yra randamas daugelyje giminiškų kalbų, o jo sudarymas gali būti paaiškintas transformaciniu ir tagmeminiu metodu. Į indoeuropiečių prokalbę bandoma nukelti netgi perifrastinio pasyvo agento raišką prielinksninėmis konstrukcijomis (Costello 1984: 149–150). Tačiau šią hipotezę sunku būtų suderinti su pasyvo formų istorija indoeuropiečių kalbose, pagalbinių veiksmažodžių raida ir kitais istorinės sintaksės procesais.

viais (pvz.: *yra šaūktas – yra šaūkęs*), tiek ir asmenuojamosioms veiksmažodžio formoms (pvz.: *yra šaūkiamas – šaūkia*).

Rūšies kategorijos svarbiausias skiriamasis požymis yra veiksmažodžiu reiškiamo veiksmo (būsenos) subjekto, kaip semantinės kategorijos, santykis su sakinio veiksniu (ar dalyvio pažymimuoju žodžiu)[2]. Neveikiamosios rūšies (pasyvo) formos leidžia nusakyti veiksmą (būseną) neatsižvelgiant į jo subjektą (*čia miẽgama*; *taip parašýta*)[3] arba iškeliant į pirmą vietą jo objektą, kuris gauna veiksnio funkciją (*Obuoliaĩ bùvo atnešti̇̀*); tokiais atvejais veiksmo subjektas gali būti reiškiamas papildiniu (*Obuoliaĩ bùvo tẽvo atnešti̇̀*).

Lietuvių kalbos pasyvinėse konstrukcijose tam tikrais atvejais gali būti iškeliamas į pirmą vietą ir nusakomas veiksnio vardininku ne tik tiesioginio papildinio akuzatyvas ar genityvas, bet ir netiesioginio papildinio datyvas su veiksmažodžiais *dúoti*, *atnèšti*, *liẽpti* ir pan. (žr. Ambrazas, red. 1997a: 322, Ambrazas, red. 1997b: 278–279). Tokiais atvejais tiesioginio papildinio linksnis pasyvinėse konstrukcijose išlieka nepakitęs, pvz.: *Niauzgia kaip katinas, uodegą laužomas* ALS.; *zuikis, galą daromas* LTR; *Parodytas kelią, jis keliaus toliau* PN (LKŽ$_{XI}$ 800); *Lewas atimtas waikus* WP 217$_8$ ir pan. (Fraenkel 1928: 13–14).

1.2. Lietuvių kalbos dalyviai, priešinami pagal rūšies reikšmę, sudaro veikiamųjų ir neveikiamųjų dalyvių grupes. Prie veikiamųjų skiriami dalyviai su priesagomis *-nt* ir *-us*, prie neveikiamųjų – su priesagomis **-mo* ir **-to*. Šios dalyvių formos yra paveldėtos iš prabaltų ir indoeuropiečių kalbų bendrijos laikų. Dabar veikiamieji dalyviai dažniausiai reiškia požymį to asmens ar daikto, kuris veikia ar patiria tam tikrą būseną, o jiems priešinami neveikiamieji – požymį asmens ar daikto, kuris yra kito veikiamas. Tų reikšmių priešprieša išryškėjo formuojantis rūšies kategorijai. Vis dėlto jos užuomazgų galima įžiūrėti jau labai senuose veiksmažodinių vardažodžių, iš kurių išriedėjo ir patys dalyviai, darybos reikšmių ir vartosenos skirtumuose.

Daugelyje indoeuropiečių kalbų jau nuo seniausių paminklų iš veiksmažodžių padaryti būdvardžiai (resp. dalyviai) su priesaga **-nt* buvo dažniausiai vartojami reikšti požymiams, kylantiems iš paties veikėjo ar būsenos turėtojo (išskyrus hetitų kalbą ir retus reliktus indoiranėnų ir lotynų kalbose). Priesaga **-nt* nuo senovės plačiai vartota ir veikėjų pavadinimams (nomina agentis) daryti (plg. daugelio giminiškų kalbų danties pavadinimus ir tokius daiktavardžius, kaip lot. *parentes* 'gimdytojai', got. *frijonds* 'draugas' ir pan.). Iš veiksmažodžių daromi vardažodžiai su priesaga **-us* veikėjų požymius arba veikėjų pavadinimus reiškė beveik visada. Suprantama, kad formuojantis dalyvių sistemai formos su **-us-* ir **-nt-* gavo veikiamosios rūšies reikšmę.

Antra vertus, veiksmažodinių būdvardžių formos su priesaga **-mo* buvo pagal santykį su veiksmo subjektu nuo seno neutralios, o formos su priesaga **-to*, ypač iš tranzityvinių veiksmažodžių, daugiausia vartotos apibūdinti inaktyviems, veiksmo ar pro-

[2] Subjekto terminu čia ir toliau žymimas semantinis subjektas – veiksmažodžiu žymimo veiksmo agentas arba būsenos patientas, percipientas ar kito požymio turėtojas. Sakinio veiksnys apibrėžiamas pagal sintaksinius sakinio dalių tarpusavio sąsajos ryšius (žr. Ambrazas 1986: 9, 16–18, 23–28; Ambrazas, red. 1997a: 487, 493–494).

[3] Plg.: „passives center around agents, and their fundamental function has to do with the defocusing of agents" (Shibatani 1985: 831); žr. dar Keenan (1986: 243–245), Foley, Van Valin (1986: 301 tt.).

ceso veikiamiems daiktams[4]. Dėl tokios darybos reikšmės iš tranzityvinių veiksmažodžių padarytos formos su *-*to* sudarė aiškią priešpriešą formoms su *-*us*, virtusią pasyvo pradmenimi, plg.: *vìręs : vìrtas, nẽšęs : nẽštas, dãvęs : dúotas*. Nuošalyje nuo tos koreliacijos liko dalis formų su *-*to*, padarytų iš intranzityvinių veiksmažodžių, pvz.: *báltas (: bálti), biñgtas (: biñgti), skýstas (: skýsti), šáltas (: šálti);* kai kurios iš jų skiriasi nuo atitinkamų veiksmažodžių priegaide, plg.: *šìlti, rìmtas / rìmtas : rìmti, prãstas : pràsti.* Tai seni veiksmažodiniai būdvardžiai, taip ir likę neįtraukti į dalyvių sistemą[5]. Pagal darybą ir reikšmę jie sutampa su latvių, prūsų ir kitų kalbų atitikmenimis, plg.: la. *balts, salts, silts, pikts* ir pr. *skijstan* III 127_{10} – *rein* 'skaistus' (acc.sg.), *ructan-* (*ructandadan* E 690 – *suwermilch*), plg. lie. *rũgtas*.

Lietuvių kalbos veiksmažodiniai būdvardžiai su priesaga *-*mo* seną neutralumą rūšies atžvilgiu yra daugeliu atvejų išlaikę iki šių dienų. Tik dalis iš jų, reiškę veiksmo objekto požymius, buvo įtraukti į rūšies kategorijos formų sistemą. Vakarų aukštaičių ir žemaičių tarmėse jų vyriškosios ir moteriškosios giminės formos sudarė perifrastinio pasyvo konstrukcijas, priešinamas konstrukcijoms su *-*to* dalyviais, plg. *ten uogos buvo skinamos / nuskintos*.

1.3. Reikšmės skirtumai pagal veiksmo santykį su subjektu, būdingi rūšies kategorijai, pastebimi ir tarp kitų veiksmažodinių būdvardžių, lietuvių kalboje netapusių dalyviais. Pavyzdžiui, daugelis veiksmažodinių būdvardžių su darybos galūne *-us* reiškia subjekto požymius ir tuo atžvilgiu panašūs į veikiamuosius dalyvius, plg. *kalbùs* ir *kalbantis, sumanùs* ir *sumãnantis, lakùs (arklys)* ir *lẽkiantis, paslankùs (žmogus)* ir *pàslenkantis, pajėgùs* ir *pajẽgiantis, valgùs* ir *válgantis* etc. Priešingai, veiksmo objekto požymius žymi veiksmažodiniai būdvardžiai su darybos galūne *-as*, pvz.: *ãtviras* (plg. *atvértas*), *paláidas* (plg. *paléistas*), *pãsklidas* (plg. *pasklìdęs*). Tokios „rūšinės" réikšmės būdingos ir kai kurioms darybos priesagoms. Iš subjekto veiksmo ar būsenos kylančius požymius reiškia veiksmažodiniai būdvardžiai su priesaga *-lus (*-lu)*, pvz.: *auglùs* 'gerai augantis', *kiblùs* 'linkstąs kibti', *rėklùs, taiklùs, patrauklùs*, taip pat su priesaga *-las (*-lo)*, pvz.: *ãklas (: àkti), dẽglas (: dègti), kùšlas* (plg. la. *kusls* 'silpnas, gležnas' : *kust* 'silpnėti'). Tokios reikšmės priesagos *-*lo* vediniai slavų kalbose virto paradigminiais veikiamaisiais būtojo laiko dalyviais (panašiai kaip lietuvių kalbos vediniai su priesaga *-*us*) ir sudarė veikiamosios rūšies perifrastinio perfekto paradigmą, vėliau rusų kalboje virtusią vientisiniu būtuoju laiku. Tuo tarpu priesagos *-nas* (*-*no*) vediniai lietuvių kalboje turi rezultatinę reikšmę ir nuo senovės reiškia veiksmo (būsenos) objekto požymius, pvz.: *pìlnas : pìlti, kilnas : kìlti, plónas : plóti, bálnas : bálti*. Kai kurie iš jų savo reikšme atitinka priesagos *-*to* vedinius, plg. *pìltas, plótas, báltas*. Kartu su priesagos *-*to* vediniais jie slavų, germanų, iš dalies indoiranėnų kalbose buvo įtraukti į dalyvių sistemą kaip neveikiamosios rūšies formos. Taigi priešprieša pagal santykį su veiksmo (būsenos) subjektu – svarbiausias rūšies kate-

[4] Pasak Emilio Benveniste'o (1948: 167), jų pagrindinė funkcija buvo reikšti požymio realizavimą objekte ("l'accomplissement de la notion dans l'objet"). Plg. dar Brugmanno (1906: 246–248) pateiktus įvairių kalbų *-*to* formų gretinimus ir išsamiai nušviestą jų virtimą neveikiamaisiais dalyviais italikų kalbose (1895).

[5] Subūdvardėjusiais dalyviais ar pagal dalyvius padarytais analoginiais dariniais juos laikė Skardžius (1943: 319), Otrębski (1965: 235); atitinkamus latvių kalbos darinius – Bergmane (1955: 28).

gorijos skiriamasis požymis – pagrįsta iš žilos senovės paveldėtais veiksmažodinių vardažodžių darybos reikšmių skirtumais.

Ta priešprieša nepriklauso nuo veiksmažodinių vardažodžių (vėliau – dalyvių) sintaksinės funkcijos sakinyje: ji vienodai būdinga ir pažyminiu, ir vardažodiniu tariniu einančioms formoms, plg.:

žinanti moteris KB : *žinomas daiktas* VRN;
ana y(ra) žinanti SKD, KL : *visi vagys žinomi* PLN;
išviręs kiaušinis sukas, žalias – nesisuka ERŽ : *sugrūdi bulbas išvirtas* ALS;
tos bulbės da nelabai išvirusios JRB : *manų košikė išvirta* ERŽ.

1.4. Santykio su veiksmo subjektu raiškos skirtumai dar nerodo susiformavusios rūšies kategorijos. Apie jos buvimą galima kalbėti tik tada, kai veiksmažodiniai būdvardžiai su tam tikromis priesagomis (žodžių darybos vienetai) virsta veikiamaisiais ir neveikiamaisiais dalyviais (morfologijos vienetais), o jų junginiai su pagalbiniu veiksmažodžiu įtraukiami į veiksmažodžio sistemą kaip perifrastinės laikų formos, koreliuojamos su kitomis veiksmažodžio formomis.

Lietuvių kalboje, kaip ir kitose baltų kalbose, veiksmažodiniai būdvardžiai su priesagomis **-nt*, **-us*, **-mo* ir **-to* virto dalyviais laipsniškai ir nevienodai. Pirmiausia įsitvirtino tų formų koreliacija laiko reikšmės pagrindu (žr. Ambrazas 1979: 39). Rūšies reikšmių gramatizacija ir jų panaudojimas perifrastiniam pasyvui – tolesnis raidos etapas, kuris vyko skirtingai ne tik atskirose baltų kalbose, bet ir įvairiose lietuvių kalbos tarmėse.

2. PASYVAS SU DERINAMAIS NEVEIKIAMAISIAIS DALYVIAIS

2.1. Žemaičiai ir vakarų aukštaičiai seniai prieš raštijos pradžią ėmė daryti perifrastinį pasyvą su esamojo laiko (**-mo*) ir būtojo laiko (**-to*) dalyviais ir pagalbiniu veiksmažodžiu *būti*. XVI–XVII a. raštuose, kuriuose atsispindi tų tarmių ypatybės, perifrastinio pasyvo sandara daugeliu atvejų nepriklauso nuo autorių vartotų kitakalbių šaltinių.

2.2. Sudėtinės formos su **-mo* dalyviais dažniausiai žymi nuolatos atliekamą arba kartojamą veiksmą, pvz.:

Ne důdami ira Schaudai tawa Tarnamus BRB II MOZ 5,15 (*Man gibt deinen Knechten kein stro* LB); *nesa kaip antai sekla ira bærrama ant Dirwos ing szeme / schiteipo ir szodis Pono Diewo ira kaip ir bærems schirdisna szmoniu* BP_1 209_{23-25}; *(Wiernieghi) dide naschta biauribiu / wargu ir bædu jra spaudczemi* MT $203a_{11}$; *Teisibe ir ischganimas netiektai jra nutweremi bet jr nůg Diewa ischlaikomi* MT $93a_{12-13}$ *(Iustitia et salus non modo appraehenduntur, sed etiam a DEO conservantur); Gelaszis isch szemes ira ischkasama, ir isch akmenų wirinams (*virš.*: tirpams) ira waris* BRB JOB 28,2 *(Eisen bringt man aus der erdē / vñ aus den steinen schmeltzt man ertz* LB*).*

Konkretų dabartyje trunkantį veiksmą sudėtinės formos su derinamais *-*mo* dalyviais senuosiuose raštuose žymi retai, pvz.:

dukte mana sunkey nůgi welna esti warginama VEE 45_{21} (*Mein tochter wird vom teuffel vbel geplaget* LB MT 15,22); *Schitai, kaczei esch gwalto schaukiu, tacziau ne esmi ischklausams* BRB JOB 19,7 (*Sihe / ob ich schon schrey vber freuel / so werde ich doch nicht erhóret* LB); *Laukems ira atsakimas nog tawens* JOB 34,33 (*Man wartet der antwort von dir* LB).

Kiek dažniau konkretų veiksmą *-*mo* dalyviai žymi su būtojo laiko pagalbiniu veiksmažodžiu, pvz.:

ir uszeia (tais. *kielesi*) *wesuls* (tais. *sturmas*) *ant eszera, ir pillami buwa* BRB LK 8,23 (*Vnd es kam ein windwůrbel auff den see / vnd die wellen vberfielen sie* LB); *bet ghis buwa tikoiams kamaroie* BRB TEIS 16,12 (*Man hielt aber auff jn jnn der kamer* LB).

Perifrastinių formų su *-*mo* dalyviais vartosena konkrečiam trunkančiam veiksmui reikšti palyginti reta ir dabartinėse aukštaičių bei žemaičių tarmėse (plg. Sližienė 1974: 86; Ambrazas 1979: 176). Tai rodo dar tvirtai neįsigalėjusią jų koreliaciją su vientisinėmis laikų formomis.

2.3. Sudėtinės formos su būtojo laiko neveikiamaisiais (*-*to*) dalyviais dažniausiai žymi iš ankstesnio veiksmo kilusią rezultatinę būseną. Jos nuo pirmųjų raštų vartojamos tiek apibendrinta, tiek ir konkrečia reikšme, pvz.:

Schiteipa buwa Midianitai paszeminti po akim waikų Israelo BRB TEIS 8,28 (*Also wurden die Midianiter gedemůtiget fur den kindern Israel* LB); *Schita wieta buwa Gilgal wadinta* BRB JOZ 5,9 (*dieselbe stet ward Gilgal gennennet* LB); *idand ir zywatas butu apireyksztas and kuna musu* CHNT II KOR 4,10.

Daug platesnė pasyvo su *-*to*- dalyviais vartosena leidžia manyti, kad jis vakarinėse Lietuvos tarmėse susidarė anksčiau negu su *-*mo*- dalyviais. Čia perifrastinis pasyvas su būtojo laiko neveikiamaisiais dalyviais yra priešinamas tiek vientisinėms, tiek ir sudėtinėms atliktinėms veikiamosios rūšies formoms. Jų vartoseną žemaičių tarmėse gali pailiustruoti šie Alekso Girdenio (1996) užrašyti Tirkšlių šnektos pavyzdžiai:

Ar teip ar teip esi nupirktas, tu turi dirbti kol nusprogsi (112); *Gyva gimė, kaip reik viskas, yr ana pasmaugta, ir gavo (motina) sau dvylika metų už vaiko pasmaugimą* (126); *Sakiau, kad ana numei buvo krikštyta* (123); *Sako, pirma buvo ten padėtas tas vaiks; tą paskiau jau nunešė kapuose* (125); *Tos visos kvietkos buvo nupjautos, ale veizėk, mamulėle, kap anos žel(ia)!* (310).

Pasyvinių konstrukcijų struktūra nėra visai nusistovėjusi. Nuo XVI a. pastebimas pagalbinio veiksmažodžio įvairavimas. Greta vyraujančių *bū́ti* formų pagalbiniu veiksmažodžiu kartais eina ir *tàpti, stótis*, pvz.:

Jaunikaitis... tampa nog pana Diewa apleistas WP 111_{12-13}; *Schitaipo padaritas tapa Dangus ir Szeme* BRB I MOZ 2,1 (*Also ward volendet Himel vnd erden* LB); *Ir Iair numirre ir tapa pakastas* TEIS 10,5 (*Vnd Iair starb / vnd ward begraben* LB); *pawârgełe dûszia / kaip erszkeczeis iżdaigita tâmpa* DP 100_{42} (*nędzna duszà iàko cierniem vtrapiona bywa* ^{3}W 101_{62}); *ghissai stoiesi apchrikstitas* MŽ 107–108 (*er... Getaufft werde* MCH 170).

Retkarčiais šie pagalbiniai veiksmažodžiai pavartojami ir su **-mo* dalyviais, plg.:

Iesaus prikelimas... swietui tape szinomas MŽ 279_{18-19}; *Welino mucziams stoiosi* BP_{I} 296_{16}.

Panašiai su *tàpti* formomis neveikiamieji dalyviai (kaip ir būdvardžiai) siejami ir dabartinėse Vakarų Lietuvos tarmėse, plg.:

Juodu abudu tapė nuo staldo velkamu BSV 327; *Langas tapė išmuštas* KLP.

2.4. Rytų ir pietų aukštaičių tarmėse tikras pasyvas su derinamais vyriškosios ir moteriškosios giminės neveikiamaisiais dalyviais iki šiol nesusidarė. Perifrastinių formų su **-mo* dalyviais čia dar nerandame, nėra jų ir latvių kalboje, o pavieniai atvejai rytų aukštaičių ypatybes atspindinčiuose senuosiuose raštuose sąlygojami naudotų šaltinių. Rezultatinės reikšmės **-to* dalyviai, eidami su veiksmažodžiu *būti*, čia sudaro vardažodinio tipo konstrukcijas, nekoreliuojamas su asmenuojamomis veiksmažodžio formomis. Pavyzdžiui, sakiniuose *Regėjau, tavo langas buvo atdarytas* KB; *Svirnas pripiltas kviečių* LP dalyviai eina tarinio vardine dalimi panašiai kaip veiksmažodiniai būdvardžiai (plg. *ãtviras, pìlnas*); nors ir reikšdami veiksmo objekto požymius, jie negali būti laikomi būtojo kartinio laiko vientisinių formų *atidãrė, pripýlė* neveikiamosios rūšies atitikmenimis.

2.5. Konstrukcijose su derinamais neveikiamaisiais dalyviais veiksmo subjektas dažniausiai esti neišreikštas. Tai atitinka pagrindinę pasyvo funkciją – nusakyti veiksmą neiškeliant į pirmą vietą jo atlikėjo. Pasyvinės konstrukcijos be išreikšto subjekto vyrauja ir kitose indoeuropiečių kalbose; jos, matyt, yra seniausios (plg. Schwyzer 1943; Kuryłowicz 1964: 72–73; Shibatani 1998: 137)[6]. Tai patvirtina ir subjekto raiškos skirtumai. Lietuvių kalboje, kaip jau minėta, neveikiamojo dalyvio veiksmo subjektas gali būti nusakytas genityvu (vad. *genitivus auctoris*). Subjekto genityvas paliudytas Vedose, Avestoje, tocharų kalboje, retkarčiais graikų, lotynų, germanų kalbose. Antra vertus, sanskrite ir slavų kalbose vyrauja instrumentalis, Homero graikų kalboje – datyvas, vėlesnėje graikų kalboje ir germanų kalbose – įvairios prielinksninės konstrukcijos[7]. Pastarojo meto indoeuropeistikos tyrimuose genityvą linkstama laikyti itin senoviška subjekto raiškos priemone (plg. Haudry 1977: 408; Schmalstieg

[6] Toks pasyvas būdingas ir kitoms kalbų šeimoms ir tipologijos požiūriu laikomas baziniu, žr. Keenan (1986: 247 tt.; 263).

[7] Plačiau apie pasyvinės konstrukcijos subjekto raišką indoeuropiečių kalbose žr. Schwyzer (1943); Schmidt (1963); Jamison (1979; 1981); Luraghi (1986).

1980: 176–178; 1995), o jo pėdsakų įžiūrima ir slavų prielinksninėse konstrukcijose, pavyzdžiui, *otъ* + GEN. (plg. **3.14**). Vis dėlto nė vienoje iš indoeuropiečių kalbų subjekto genityvas nėra taip įsitvirtinęs kaip lietuvių kalboje.

2.6. Lietuvių kalbos duomenys yra itin reikšmingi tuo, kad įtikinamai rodo pasyvinės konstrukcijos subjekto genityvo ryšį su kitais senovinės šio linksnio vartosenos atvejais. Kaip žinoma, lietuvių kalbos asmeniniai ir kai kurie kiti įvardžiai turi dvejopas vienaskaitos genityvo formas: nesavybines: *manęs̃, tavęs̃, savęs̃, kõ, kažkõ, niẽko* ir savybines: *màno, tàvo, sàvo, kienõ, kažkienõ, niẽkieno* (Žulys 1969; Ambrazas, red. 1997a: 261–262; Rosinas 1988: 23–24; 169–170). Tų formų vartosena aiškiai skiriama: kai įvardis turi objektinę reikšmę, renkamasi nesavybinė forma, o kai žymi priklausymą ar priskyrimą tam tikram asmeniui – savybinė forma (išskyrus retas išimtis, žr. Žulys 1969: 170–171). Lietuvių kalbos konstrukcijose su **-to* ir **-mo* dalyviais vartojamos tik savybinės įvardžių genityvo formos, pvz.:

Tę mano visi takai išvaikščioti VŠT; *Katrie mano bus suprašyti, tie bus svečių suole pasodyti* LBR 275; *Žiūrėk, tavo didelės kojinės nusipirktos* RM; *Apsivilkau savo megztu megztiniu* KTK.

Asmeninių įvardžių nesavybinės (objektinės) formos (**manęs išvaikščioti, *manęs suprašyti, *tavęs nusipirktos*) tokiais atvejais visai neįmanomos. Tai rodo, jog veikėjo genityvas (*genitivus auctoris*) yra susijęs su posesyviniu genityvu (plg. Fraenkel 1928: 95–96) ir leidžia jį įrikiuoti į adnominalinių genityvo konstrukcijų grupę (žr. **3.12**).

2.7. Tam tikrais atvejais subjekto genityvas gali būti tiesiog išriedėjęs iš posesyvinio. Posesyvinę genityvo prigimtį Ernstas Fraenkelis (1921: 97; 1928: 95) įžiūrėjo tais atvejais, kai jis eina su daiktavardiškai vartojamais neveikiamaisiais dalyviais, pvz.: *pašlovinti tėvo mano, jos mylėtasis, jo mylimąją* arba su daiktavardžio ir dalyvio junginiu, pvz.: *mano išrinktasis broleli!* DON LG 74.

Sakinių, kuriuose greta neveikiamojo dalyvio einantis genityvas yra siejamas su daiktavardžio ir dalyvio junginiu, pasitaiko įvairiose tarmėse. Pavyzdžiui, sakinyje *Mūsų valgomi burokai tai jau visai sušalo* PLM genityvas *mūsų* pažymi visą daiktavardinį junginį *valgomi burokai.* Tokio tipo pasakymuose genityvas dėl reanalizės galėjo būti tiesiogiai susietas su neveikiamuoju dalyviu kaip jo žymimo veiksmo subjekto reiškėjas, plg.: *Visą audeklą iščiupinėjau ir neradau tavo įkištos adatos* KP (žr. dar Ambrazas 1990: 197).

Panašiai aiškina subjekto genityvą atitinkamose latvių kalbos adnominalinėse konstrukcijose Axelis Holvoetas (1994: 132): pasakymo *mātes adīti cimdi* ankstesnė reikšmė buvusi 'motinos {megztos pirštinės}', vėliau – '{motinos megztos} pirštinės', t. y. 'pirštinės, kurias numezgė motina'.

Subjekto genityvo ryšį su posesyviniu patvirtina ir ta aplinkybė, kad latvių kalbos pasyvo konstrukcijose veiksmo subjektą žymi posesyviniai įvardžiai, derinami su pažymimaisiais daiktavardžiais, pvz.: *dziesmas manas padziedātas, nava manas darinātas* 'paž.: dainos manos padainuotos, ne manos sukurtos' (Gāters 1993: 220). Tų posesyvinių įvardžių subjektinę (agentyvinę) reikšmę galima aiškinti remiantis prielaida,

kad jie čia pakeitę seniau vartotas genityvo formas, atitinkančias lietuvių kalbos savybinį genityvą ir retkarčiais pasitaikančias latvių kalbos tarmėse[8].

2.8. Genityvas adnominalinėse konstrukcijose su neveikiamaisiais, ypač esamojo laiko, dalyviais galėjo panašiu būdu gauti ir objekto reikšmę, pvz.: *tabako trinamas medelis* LEX 70, *šiaudų varomoji lentelė (stogui dengti)* ŠTS, *alaus daromas kubilas* JNŠ, plg. *thesos mums sakamassis Szodis* MT BĮ XV, *gélmês jëszkomas Szwinnas (ein Bleywurf)* $MŽ_I$ 8); rečiau su būtojo laiko (*-*to*) dalyviais : *mėšlo vežti ratai* PN. Tokia vartosena paliudyta ir latvių kalboje, plg.: *linu plūcams (raujams) laiks* ME_{II} 405 'linų raujamas laikas', *zivju duŗamais žebērklis* ME_{IV} 800 'žuvų duriamas žeberklas'; *līķa vesti kumeliņi* BW 27495 'numirėlio vežti arkleliai' (žr. dar Ambrazas 1990: 84–85, 92). Šios konstrukcijos, kaip ir minėtos subjektinės, paaiškinamos sintaksinių ryšių pergrupavimu (reanalize): genityvas, anksčiau priklausęs pažymimam daiktavardžiui (vienam ar su būdvardišku dalyviu), buvo perprasmintas kaip dalyvio veiksmo objektas. Taigi *avelių {kerpamos žirklės}→ {avelių kerpamos} žirklės*, plg. *avelių žirklės* ir *kerpamos žirklės*, kaip ir la. *mutes {mazgājamais ūdens}* → *{mutes mazgājamais} ūdens* 'burnos prausiamas vanduo', plg. *mutes ūdens* 'burnos vanduo' (ME_{IV} 405). Objekto, kaip ir subjekto, genityvas čia susietas su dalyviais panašiai kaip buvo nuo seno siejamas su veiksmažodžių abstraktais, plg. *avelių kirpimas* ir *avelių bliovimas* (žr. **3.11**).

Tam tikrais atvejais objekto genityvas su neveikiamaisiais dalyviais gali būti pavartotas vietoj akuzatyvo ir pagal pasyvinių konstrukcijų su subjekto genityvu pavyzdį: *Lekia / bėga kaip galvos (galvą) pardaužtas* KRTN, LKV, MC; *Blaškos it dantų gelams* DAUKD 168.

2.9. Subjekto (kaip ir objekto) genityvas su neveikiamaisiais dalyviais dažniausiai eina junginiuose, turinčiuose atributinę ar apozicinę funkciją. Tai pastebėta ir latvių kalboje (Porīte 1955: 153–154; Gāters 1993: 295–296). Tačiau neveikiamųjų dalyvių junginiai su subjekto genityvu gali eiti ir tariniu, plg.:

Brolelių pirktu (žiedeliu) aš nesidžiaugsiu NIEM 7 – *Jei žiedelis bernelio pirktas, skandinčia į dugnelį* LTR;

Čia mano statytas tvartas VRN – *Mūs kluonas da dieduko statytas* DGLŠ;

Žento baramas eik pro duris, sūnaus baramas lipk ant pečiaus AN – *Boba buvo visų barama* PN.

Panašiai tariniu eina ir atitinkami latvių kalbos junginiai, pvz.:

ļaužu pelta tā meitiņa 'žmonių peikta ta mergina' (Mülenbachs 1928: 209); *ābelīte vēja lauzta* 'obelaitė vėjo laužta' (Gāters 1993: 295). *Tas šķūnis vēl tēva taisīts* 'ta daržinė dar tėvo statyta' (Holvoet 1997: 125).

[8] Apie savybinių genityvo formų **menā*, **tevā*, **sevā* baltiškos kilmės galimybę žr. Rosinas (1988: 167–173; 1995: 26); Schmalstieg (1997: 119–120); apie jų galimą ryšį su indoiranėnų posesyviniais genityvais Euler (1998: 75). Priešingą požiūrį – apie savybinio genityvo formų susidarymą vėlesniais laikais žr. Holvoet (1995: 177); Petit (1999: 215–225) su lit.

Tokio tipo junginių pagrindu galėjo susidaryti trinaris pasyvas, paliudytas lietuvių kalbos vakarinėse tarmėse, pvz.:

Gal sakysit, kad ir šitos (gėlės) jūsų sodintos? KLM; *Kad jis būtų taip visų mylimas, kaip sakai* Jablonskis (1957: 319); *Rodos, aš didžiau esu jūsų pačių skriaudžiamas* ŽEMR$_{II}$ 350; *Klebonas buvo priveiktas čigono* PL[9].

Vis dėlto ir tose tarmėse trinaris pasyvas su derinamais neveikiamaisiais dalyviais yra daug retesnis už dvinarį. Jo pavyzdžių pasitaiko ir vakarų aukštaičių bei žemaičių tarmių ypatybes atspindinčiuose XVI–XVII a. raštuose:

koszna diena ing griekus ir biauribes ibraidinami esme / kartais Welino / kartais pikto szmogaus / kartais musu pacziu kuno BP$_{II}$ 53$_{18-21}$; *szmogus... kirmiu su walgams ira* BP$_{II}$ 511$_{16}$; *kosznas ant ko kaip Diewo pawadintas ira / dirbkem* BP$_{II}$ 97$_{15}$; *Ir nusidawe / iog Vbagas numire / ir tapa neschtas Angelu ing prieglobsti Abrahamo* BP$_{II}$ 191$_{6-8}$ (*vnd ward getragen von den Engeln* LB LK 16,22); *bei busit muschti iusų Neprieteliu* BRB III MOZ 26,17 (*vnd solt geschlagen werden fur ewren feinden* LB).

2.10. Pasyvinėse konstrukcijose su kai kuriais (ypač percepcijos veiksmažodžių) neveikiamaisiais dalyviais veiksmo subjektas gali būti nusakytas DATYVO linksniu, pvz.:

Ar tau girdėtas toks vardas? SMN; *Ten būsi visiems matomas* ŽG; *Vyrui mažai tėra įkandami grynai moteriški verslai* JABL (LKŽ$_V$ 391); *Niekam nesuprantamas daiktas* IGN.

Datyvas su neveikiamaisiais dalyviais taip vartojamas nuo senųjų raštų, pvz.:

Dala swieto akims regima [3]SD 226–227; *szinom iumus ira* MŽ 106$_{16}$ (*So ist euch als Christen unuerborgen* MCH 168–169); *kas iem nůg Adama priegimta ira* MŽ 104$_7$ (*was jm von Adam angeborn ist* MCH 166); *tas pats Pasiuntinis buwa paszystams Wiriausemkunigui* VEE 194$_2$ (*Iúnger / der dem Hohenpriester bekand war* LB JN 18,15) (žr. dar Fraenkel 1928: 126).

Toks subjekto datyvas skiriasi nuo genityvo tuo, kad žymi asmenį arba dalyką, kurio atžvilgiu vertinama ar nusakoma būsena (plg. „nutinkančio kam dalyko naudininką“ Jablonskis 1957: 599). Tuo jis artimas datyvui, vartojamam su derinamais ir su bevardės giminės būdvardžiais, plg. *man áiškus / áišku*, *visiems svarbùs / svarbù* ir pan. Su tinkamumą, galėjimą ar reikiamybę žyminčiais veiksmažodiniais būdvardžiais, pvz.: *tiñkamas*, *gãlimas*, *reĩkiamas*, kaip ir su priesagą *-tinas, -a* turinčiomis reikiamybės formomis, tiktai datyvas ir tevartojamas. Konstrukcijose su percepcijos veiksmažodžių neveikiamaisiais dalyviais taip pat jausti modalinis galimybės ar reikiamybės atspalvis. Jis būdingas ir daugumai latvių kalbos **-mo* dalyvių, siejamų su datyvu, plg. *Sila zeme man ąrama* BW 5220 ‘miško žemė man ariama (= artina)’; *kas man bija*

[9] Daugiau pavyzdžių žr. Jablonskis (1957: 312–318; 586–588); Ulvydas, red. (1971: 162–167); iš bendrinės kalbos – Sližienė (1974).

nerędzama BW 95,1 'kas man buvo neregima' (Endzelīns 1951: §429; Gāters 1993: 125). Galimas dalykas, kad tokiai vartosenai pamatą padėjo datyvui būdinga tikslo bei paskirties reikšmė (plg. Brugmann 1911: 558–559). Kitais atvejais subjekto datyvas lietuvių kalboje labiau nepaplito ir su įprastiniu subjekto genityvu nekonkuruoja.

2.11. Veikėjo (agento) ir veiksmo priemonės (instrumento) reikšmės kartais yra tarp savęs susijusios. Todėl tam tikras būsenas sukeliantys (papr. gamtos) reiškiniai konstrukcijose su neveikiamaisiais dalyviais gali būti nusakyti ir genityvu, ir instrumentaliu, plg. *žemė esti sniegu / sniego nuklota*; *miestas apsuptas kalnais / kalnų* ir pan. (žr. Senn 1966: 427–428; Paulauskienė 1979: 99; Schmalstieg 1987: 182–183; Sawicki 1991; Šukys 1998: 230–231). Priemonės reikšme vartotas instrumentalis kai kuriose kalbose (indoiranėnų, slavų, plg. **2.5**) buvo apibendrintas kaip pasyvinės konstrukcijos agento linksnis, tačiau lietuvių kalboje šis polinkis neįsigalėjo ir pastebimas tik metaforizuotos vartosenos atvejais, pvz.: *Kol parvažiavo namo, visi arkliai ir karieta aptūpti karveliais* SL 156 (LKŽ$_{XVII}$ 66). Retkarčiais tokių konstrukcijų pasitaiko senuosiuose raštuose, pvz.:

Nęsa kurie Dwasse Diewa jra wedami VEE 96$_{7}$ (*Denn welche der geist Gottes treibt* ROM 8,14); *szidu wiresniss mestas daugiu tukschtancziu smanių apsestas ira* WP 98$_{35-36}$.

Šiaip jau priemonės instrumentalis su neveikiamaisiais dalyviais vartojamas tais atvejais, kai jis gali būti siejamas ir su atitinkamais veikiamaisiais dalyviais arba veikiamosios rūšies asmenuojamosiomis formomis.

2.12. Be neprielinksninio genityvo, senuosiuose raštuose veiksmo subjektas reiškiamas ir konstrukcija *nuog(i)* + GEN., pvz.:

Lutheris bů nůġ bîskupo ordinawôtas DP 204$_{36-37}$ (*Luther był od biskupá ordinowany* ^{3}W 212$_{47}$); *Aesch vschmaszausi daikta laikau / idant nůg yussu buczią suditas* VEE 5$_{5-6}$ (*das ich von euch gerichtet werde* LB I KOR 4,3); *idant tikram wiruy megtu / ir nuog io butu mileta* SP$_{1}$ 223$_{26}$ (*y od niego była mylowana*); *buwau gunditas nuog neprietelaus – byłem kuszony od nieprzyiaćieła* SP$_{1}$ 24–25; *waikelis nog kaplana ira prausamas* WP 46a$_{14}$; *idant butu gaiwinti nůg Dwasses schwentoses* MT 203a$_{16-17}$ (*vivificentur à Spiritu sancto*); *kad esme sudijemi / nůg wieschpaties / esme koroiemi* MT 135$_{20-21}$ (*Dum judicamur, à Domino corripimur*).

Tokios prielinksninės konstrukcijos senuosiuose raštuose išplito veikiamos lenkų ir vokiečių kalbų; ypač jų gausu Rytų Lietuvos autorių raštuose (Palionis 1967: 179–180). Tačiau jos turi tam tikrą pagrindą ir pačioje lietuvių kalboje. Prielinksnis *nuo* + GEN. kitais atvejais žymi veiksmo šaltinį, pvz.:

nuo ko gavai laišką? PG; *sulaukiau nuo sūnaus dovanų* KTK; *nuo kitų girdėjau* KTK.

Subjekto genityvui artima ir tarpininkavimo reikšmė, pvz.:

siunstas esti angelas Gabriel nog Dewa WP 115$_{7-8}$, plg.: *Yr atsiųstos dovanėlės nuo jauno bernelio* JD 481;

iš čia jau tik vienas žingsnis iki tokių pasakymų kaip

Idant kadais ir nebutų tarti nog pana Diewa ane szadei WP 49_{1-3}.

Panašiai siejasi su veikėjo žymėjimu ir veiksmo sukėlėjo reikšmė, plg.:

nůg Diewa uschgime jra VEE 12,19 (JN 1,13) – *von Gott geboren sind* ir *essi gimditas / nogi pannas Marias* MŽ 74_{7-8}

(plg. dar Fraenkel 1929: 110). Konstrukcijų su *nuo* + GEN., reiškiančių neveikiamojo dalyvio veiksmo subjektą, pasitaiko tarmėse ir tautosakoje, pvz.:

būsi pagerbta nuo žmonių KTK; *Gal būt, čia bus žmogus nutrenktas nū perkūno* KRG; *mergelė ant lentelės, nuo brolių seserėlių šilkeliais aprėdyta* LTR (AUK); *čia tu gyvensi nuo vyro mylėta* KLVD ir pan. (Ulvydas, red. 1971: 601; $LKŽ_{VIII}$ 902; plg. dar: *pasilik, kaip tau nuo Dievo paskirta!* DONAG 37).

Atitinkamos konstrukcijos latvių kalboje taip pat yra susiję su *nuo* + GEN. vartojimu veiksmo šaltiniui žymėti, plg.: *piedzimu... no vęciem ļautiņiem* BW 3002 'gimiau... nuo senų žmogelių' ir *Žēli raud sērdienīte no bajāra* (variantas – GEN. be prielinksnio: *bajāriņa*) *bildināma* BW 5117 'gailiai rauda našlaitėlė nuo bajoro (bajorėlio) merginama' (Endzelīns 1951: § 542; 1971: 435–436; Gāters 1993: 297). Tad gali būti, jog vokiečių kalbos konstrukcijos su *von* ir lenkų su *od* yra skatinę ir kitais atvejais lietuvių bei latvių kalbose pastebimą polinkį sustiprinti genityvo reikšmę prielinksniu (plg. Fraenkel 1928: 96; 1929: 112–113; Gāters 1993: 296–297; Schmalstieg 1999: 24–25).

2.12. Trinaris pasyvas su derinamais vyriškosios bei moteriškosios giminės dalyviais ir subjekto genityvu yra būdingiausias bendrinei rašomajai kalbai. Čia jo pasirinkimą veikia aktualioji sakinio sklaida, siekimas iškelti į pirmą vietą veiksmo objektą kartu nurodant ir jo atlikėją, sakinio ryšiai su ankstesniu kontekstu ir kiti rišlaus teksto formavimo poreikiai. Tų faktorių vaidmuo išryškėja dėl to, kad trinarėmis pasyvo konstrukcijomis nusakoma ta pati situacija kaip ir atitinkamomis aktyvinėmis. Tuo trinaris pasyvas skiriasi nuo dvinario, turinčio savitą subjekto eliminavimo funkciją ir daug platesnę vartosenos sritį.

3. PASYVAS SU BEVARDĖS GIMINĖS NEVEIKIAMAISIAIS DALYVIAIS

3.1. Pasyvo konstrukcijos su **-to* ir **-mo* priesagų bevardės giminės dalyviais, kurių paplitimo arealas apima daugumą aukštaičių tarmių[10], pagal subjekto genityvo vartoseną ryškiai skiriasi nuo aptartų konstrukcijų su derinamais dalyviais. Subjekto ge-

[10] Šių konstrukcijų kartografinę schemą pagal Lietuvių kalbos atlaso kartotekos duomenis žr. Ambrazas (1977: 37).

nityvas jose dažnas ir įprastas, o pačios konstrukcijos daugeliu atvejų turi savitų modalinių atspalvių.

Ypač dažnai subjekto genityvas siejamas su INTRANZITYVINIAIS bevardės giminės dalyviais. Asmenis – veikėjus ar būsenos turėtojus – reiškia savybinės įvardžių genityvo formos (a), kiti įvardžiai (b), daiktavardžiai (c):

(a) *Čia mano ganoma, o ne tavo* SB; *Kieno čia gyvenama?* PL; *Mano tarnauta daug* KPČ; *Gal ir mano čia pripėduota* RDN; *Tavo anksti atsikelta* RK;

(b) *Ir jo važiuojama turgun* KTK; *Čia jų valgyta* JN; *Kiek ten mūsų bėginėta!* DS; *Sako, jų vogta* DGL;

(c) *Po tą beržynėlį tėvo grybaujama* JNŠ; *Kur seselės nuvažiuota, rūtelėm barstyta, brolužėlių šalia jota* ALVT; *Apie ugnį ugnužėlę jaunimėlio šokta* BSO 111.

Taip pat su intranzityviniais bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais siejami gyvūnus (d) arba negyvus daiktus (e) reiškiančių daiktavardžių genityvai:

(d) *Nemačiau, ka(d) pupose vištos tupima* VŽNS; *Karvės ineita kluonan* VRN; *Čia šunio bėgta* PRN, VLK, ŠLČ, RK; *Pažiūro ir žino: šokta kiškio* DRSK; *Čia kiškio gulėta, čia lapės kasta* VLK; *Atsigodota katino ir ateita namo* DS;

(e) *Žemės džiūstama ir išdžiūstama* DS; *Žymu buvę, kad girių čia snausta* BARANAŠ 213; *Paršelis išsižiojęs, kraujo net patekėta iš burnos* KLT; *Tę namo dėgta* OB; *Čia trobos būta* Jablonskis (1957: 466); *Visų turtų išnykta, ė tiktai bandelės, kurią buvo davęs ubagui, telikta* BM 40 (LKŽ$_{VII}$ 497)[11].

3.2. Genityvas, žymintis būsenos subjektą, labai dažnai eina su veiksmažodžio *būti* bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais:

Čia turbūt ir grybų esama KP; *Anoj pusėj gerų besama ganyklų* JNŠ; *Įėjo piršleliai vidun, dairos, kad čia esama dviejų mergų* DS;

O tę kieno būta? DBG; *Jo būta ir išeita* SLM; *Žirniuose vaikų būta* SKP; *Seniau ten būta grybų* MLT.

Kai su genityvu siejamas veiksmažodžio būti neveikiamasis dalyvis atlieka jungties funkciją, vardinė tarinio dalis irgi gauna suderintą genityvo formą, pvz.:

Jo tebēsama gyvo BM 18; *Visi sakė – geras žmogus, ė jo ēsama paskutinio* GMŽ; *Vėjaus naktį būta didelio* OB.

Su subjekto genityvu siejamas dalyvis *būta*, eidamas su kitu bevardės giminės dalyviu, atlieka pagalbinio veiksmažodžio funkciją:

[11] Taigi taisytinas Masayoshi Shibatani (1998: 123–124) aiškinimas, jog lietuvių kalbos beasmenis pasyvas (t. y. pasyvas su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais) esąs daromas tik su žmones reiškiančiais protagonistais (subjektais), o gyvūnus bei daiktus reiškiančios jų formos čia esančios „negramatiškos". Iš tikrųjų jos yra tik retesnės.

Mūsų jau būta atsigulta, kai jo ateita KP; *Mano ažusnūsta būta, matai* MLT; *Jo būta úogos įlėkt(a)* BRŽ; *Jo jau būta išeita* ALZ, ALN, MLT, VLKV ir kt.; *Būta ateita Aneliutės* VŽNS.

Pagalbiniu veiksmažodžiu su bevardės giminės dalyviais eina ir asmenuojamosios veiksmažodžio *būti* formos, plg.:

Čia, matyt, žmonių y(r) kada nors gyventa SK; *Kiškių va gi yr išlakstyta pri obelių* VKŠ; *O gervių tę tupėta buvo* SB; *Neberadau, jo jau buvo išeita* ALN; *Aš pragaišau biskutį, o jo tuosyk ir buvo būta* SS; *Mano buvo dvidešimt metų tarnauta* ŽD; *Mūsų jau bus nuvažiuota* DS; *Neikit, jo jau bus išvažiuota* KP.

3.3. Gerokai rečiau subjekto genityvas siejamas su TRANZITYVINIAIS (objektiniais) bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais. Tokiais atvejais turime trinares pasyvo konstrukcijas, kuriose veiksmo objektas reiškiamas nominatyvu:

Mat ir jų laĩkoma arklys Jablonskis (1957: 587); *Vaikų buvo kėpama bulvės* DS; *Mūs čia trys eilės apvažiúota* VLK; *Jos mokėta rublis* KTK; *Jo dar nùspirkta arkliukas* VS (LKT 381); *Aš eisiu: tę kilpinis mano pastatýta* PŠ; *Jo ir gūžta padarýta, ir vištukai aptupdýta* RDM; *Jos jaunos turėta geras balsas* MRC; *Mūsų svotelių kiaulės ganýta* PRNG; *Šitas sodas tai mano sodìnta* DKK (plg.: *Anos (obelys) gi mano rankom sodintos* AD).

Kaip ir konstrukcijose su intranzityvinėmis formomis, tranzityvinis bevardės giminės **-to* dalyvis gali turėti pagalbinį veiksmažodį (paprastai būtojo ar būsimojo laiko):

Mano buvo insitaisýta toks kelmas OB; *Mano būdavo viskas padarýta, apliúobta, išvìrta, apmazgóta* RG; *Jų čia buvo pasėta javai* PRN; *Tas arklys bus jo vōgta ir pardúota* KP.

3.4. Tranzityvinių ir intranzityvinių bevardės giminės dalyvių konstrukcijos yra semantiškai artimos tuo, kad abiem atvejais reiškiama būsena, kylanti iš apibendrinto (su esamojo laiko dalyviais) ar anksčiau įvykusio veiksmo (su būtojo laiko dalyviais). Tranzityvinių ir intranzityvinių dalyvių konstrukcijos neretai pavartojamos tame pačiame sakinyje, pvz.:

Ubago in kelmo pasėdėta, ugnis kūrìnta ir nùveita toliau PŠL; *Naktį vagių ateita, klėtis išplėšta, vežiman susikrauta ir išvažiuota* Jablonskis (1957: 310); *Lėkta uodelio iš ąžuolėlio, nusisukta sprandelis* (ibid.).

Dabartyje vykstančiam ar praeityje vykusiam konkrečiam veiksmui reikšti konstrukcijos su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais nevartojamos. Pavyzdžiui, sakinys *Žmogaus buvo pasėta rugiai* AUK žymi kalbėtojo pastebėtą dalykų būklę ir tuo skiriasi nuo sakinio *Žmogus pasėjo rugius*, žyminčio praeityje įvykusį veiksmą. Būsenos konstatavimas yra sakinių su bevardės giminės formomis turinio branduolys.

3.5. Bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais reiškiama būsena gali būti visai beasmenė, nesiejama su jokiu subjektu ar objektu, pvz.:

Taip jau ēsama JNŠK; *Žiū – jau ir čia āriama* KP; *Čia visai nelýta* IMB; *Iš nakties buvo pàsnigta* GRŽ (plg.: *Buvo šviežiai sniego pasnigta* SLK); *Pirmiau tame laike jau būdavo pašienáuta* TRG; *Reikéta važiuot toli į miestus parsivežt druskos* BTG; *Nuveisi, ir bus atbūta* MŽŠ.

Tokios konstrukcijos plačiai vartojamos nuo seniausių raštų nepriklausomai nuo kitakalbių šaltinių įtakos, pvz.:

kalbama ira BRB IV MOZ 21,14 – *spricht man* LB (*buwa* BP_{II} 169_{18}); *žinoma ira* SP_{I} 137_{11}, 145_{5}, 159_{16}; *buwa prisch ios karaughema* BRB TEIS 5,20 – *ward wider sie gestritten* LB; *liepta iir nuimte... rubus* SP_{II} 170_{10}; *bus kalbeta Czebuwims* BRB IV MOZ 14,14 – *man wird sagen zu den einwonern* LB; *Tůieg budu tur... darjta buti* BRB II MOZ 21,31 – *Desselben gleichen sol man... handeln* LB (žr. dar Ambrazas 1990: 198).

Baltišką beasmenių konstrukcijų su bevardės giminės dalyviais pobūdį patvirtina prūsų kalbos duomenys, plg.:

bhe kai stesmu nimassi kittawidin pogalbton boūt III 115_{24-25} – *vnnd das jhm nicht anders geholffen werden móge* 'ir kad jam negali kitaip padėta būti'; *Beggi titet stalli peisāton* III 105_{21} – *Denn also stehet geschrieben* (plg. *kaip knigase ira paraśita* SP_{I} 17_{23}).

Kad latvių kalboje atitinkamos konstrukcijos irgi buvo vartotos prieš išnykstant bevardei giminei, rodo tokie jų likučiai tarmėse kaip *jaû diēzgaň gulệta* 'jau gana miegota' (Dzintars, Ozola 2000: 78), taip pat sakiniai, kur dalyvių bevardė giminė pakeista vyriškąja, bet pats beasmenės konstrukcijos tipas ir reikšmė išlaikyta, plg.: *pie visiem jau bij būts* ME_{I} 359 'prie visų jau buvo būta'; *jau diezgan strādāts* 'jau gana dirbta' (Endzelīns 1951: 984; Mülenbachs 1928: 156, 192); (plačiau Ambrazas 1990: 199). Panašiai kai kuriose lietuvių žemaičių šnektose bevardė giminė buvo pakeista moteriškąja, plg.: *Kaip lieptà, taip ir dirbk* ALS, tačiau kai kur ji buvo keičiama ir vyriškąja gimine kaip latvių kalboje, pvz.: *Nu, sako, tai man beĩgts* (dvaras dega) TRK (Girdenis 1998).

Kitų giminiškų kalbų atitikmenys aiškiai rodo, kad beasmenė nev. dalyvių (resp. veiksmažodinių būdvardžių) bevardės giminės formų vartosena yra tolimos indoeuropiečių senovės palikimas (plg. s. b. sl. *vъzęto bǫdetъ* ASSEM LK 8,18 – ἀρθήσεται 'paimta bus', *rečeno estъ* MAR LK 4,12 – εἴρηται 'sakyta yra', lot. *dictum est* 'pasakyta', *itum est* 'eita', *pugnatum est* 'kovota' ir pan.), plg. Brugmann (1925: 36–41); Hartmann (1954: 127–138; 166–170); Janke (1960: 58–62); Chodova (1980: 230–233).

Prie indoeuropiečių paveldo priklauso ir dvinarės konstrukcijos, kuriose bevardės giminės veiksmažodinių būdvardžių (resp. dalyvių) formos siejamos su vardininku, reiškiančiu veiksmo patientą (*rugiai sėjama / sėta*). Jos taip pat turi ryškių atitikmenų giminiškose kalbose ir savo struktūra atitinka senovinio tipo nominalinius sakinius (*pienas sveika, alus gardu* ir pan., žr. Ambrazas 1979: 200–202; 1990: 200–204).

3.6. Subjekto genityvo vartojimas su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais aiškinamas įvairiai.

Williamas Mathewsas (1955) ir Pavelas Trostas (1960) laikė beasmenes konstrukcijas su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais pirminėmis, seniausiomis, o subjekto genityvą – jų vėlesniu išplėtimu. Dėl bevardės giminės formoms būdingos beasmenės reikšmės dalyviu žymimo veiksmo subjektas čia negalėjęs būti nusakytas veiksnio nominatyvu, tad lietuvių kalboje jis gavęs genityvo, rusų kalbos tarmėse – genityvo su prielinksniu formą. Taip atsiradusi konstrukcija, panaši į ergatyvines, susiformavusias indoiranėnų kalbose vėlesniais jų raidos laikais (Matthews 1955: 367–371). Panašiai ir Kari Liukkonenas (1995) manė, kad subjekto genityvas čia galėjęs išplisti dėl konstrukcijos „antrinės personifikacijos", kaip plinta nominatyvas prie beasmenio pasyvo formų suomių šnekamojoje kalboje. Tačiau tokios suomių kalbos konstrukcijos yra naujos, ryškiai skiriasi savo sandara ir įžiūrėti jų bendrą kilmę sunku (Christen 1998).

Jiřis Marvanas (1973) ir Letas Palmaitis (1977: 116–117) subjekto genityvą, siejamą su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais, jau tiesiogiai kildino iš ergatyvo, o objekto nominatyvą – iš absoliutyvo ir manė, kad ta konstrukcija yra ankstesnio indoeuropiečių sakinio sandaros tipo liekana.

3.7. Hipotezę apie subjekto genityvo ryšį su ergatyvu labiausiai išplėtojo Williamas R. Schmalstiegas[12]. Genityvą konstrukcijose su tranzityviniais bevardės giminės dalyviais jis laiko archaizmu, paveldėtu iš tų laikų, kai indoeuropiečių prokalbės sandara buvusi pusiau ergatyvinio tipo, t. y. ergatyvinė sakiniuose su būtojo laiko formomis ir akuzatyvinė – su esamojo laiko formomis (vad. *split ergativity*). Subjekto genityvas čia esąs išriedėjęs iš ergatyvo, reiškusio agentą, o bevardės giminės būtojo laiko dalyvis – iš asmenuojamosios būtojo laiko formos su **-to*, atitinkančios s. indų ir graikų medijaus vienaskaitos 3 asmenį (s. ind. *ákr̥ta* 'padarė', gr. ἐγένετο 'atsitiko' ir pan.)[13]. Antra vertus, sakiniai su esamuoju laiku buvę daromi pagal akuzatyvinį modelį. Vėliau akuzatyvinio tipo sandara įsitvirtinusi ir sakiniuose su būtuoju laiku. Tada trinarėse konstrukcijose senasis ergatyvas buvęs naujai įprasmintas kaip veikėjo genityvas pasyviniame sakinyje (*genitivus auctoris*), o absoliutyvas – kaip objekto nominatyvas. Taigi genityvo agentyvinė (veikėjo) reikšmė laikoma pirmine, paveldėta.

Pagal šią hipotezę tiesiog iš ergatyvinių kildinamos tik genityvo konstrukcijos su tranzityviniais **-to* dalyviais, o su **-mo* dalyviais laikomos naujomis, sudarytomis analogijos būdu. Taip pat manoma, kad naujos yra ir intranzityvinių **-to* dalyvių bevardės giminės konstrukcijos su genityvu, netelpančios į rekonstruojamą ergatyvinį modelį (dvinariuose ergatyvinio tipo sakiniuose reikėtų laukti absoliutyvo, resp. nominatyvo). Daroma prielaida, jog dvinariuose sakiniuose su intranzityviniais dalyviais genityvas pakeitęs nominatyvą pagal trinarių konstrukcijų pavyzdį, t. y. *tėvo gulė́ta* < **tėvas gulė́ta* pagal *tėvo sė́ta rugiai.* Tai nėra lengva įrodyti, nes sakinių su subjekto

[12] Pirminę tos hipotezės versiją žr. Schmalstieg (1976; 1978; 1980: 177). Paskui ji patikslinta, detalizuota ir išplėtota vėlesniuose darbuose (1982; 1985; 1987: 34–39, 128–142; 185–192; 1994; 1995; 1999 ir kt.).

[13] Apie neveikiamųjų dalyvių priesagos **-to* ryšį su medijaus 3 asmeniu žr. Hirt (1928: 102); Watkins (1969: 113–114).

nominatyvu ir bevardės giminės intranzityviniais *-*to* dalyviais (tokių kaip **tėvas guléta*) nepaliudyta[14]. Tuo tarpu konstrukcijos su subjekto genityvu ir bevardės giminės *-*mo* ir *-*to* dalyviais savo sandara atitinka pasyvą, būdingą akuzatyvinio tipo kalboms (plg. Ambrazas 1990: 210–211).

Kildinant subjekto genityvą su intranzityviniais bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais iš nominatyvo remiamasi prielaida, jog sakiniai su tranzityvinių ir intranzityvinių veiksmažodžių formomis kitados turėję skirtingą sandarą (pagal rekonstruojamą ergatyvinio tipo modelį). Tačiau tranzityvumo–intranzityvumo priešprieša indoeuropiečių kalbose veikiausiai nėra pirminė. Ji išryškėjo atskirų kalbų grupių raidoje, ir tiek lietuvių, tiek kitų giminiškų kalbų duomenys leidžia įžvelgti jos laipsnišką stiprėjimą. Su tuo sutinka ir Schmalstiegas teigdamas, kad indoeuropiečių veiksmažodžiai ir dalyviai kitados buvo iš esmės intranzityviniai (1982: 121; 1994: 13; 1999: 29). O jeigu taip, tai neturėjo būti ir principinio skirtumo tarp konstrukcijų su tranzityvinių ir intranzityvinių veiksmažodžių bevardės giminės dalyviais, tokių kaip *tėvo āriama / árta* ir *tėvo gyvēnama / gyvénta*, t. y. genityvas galėjo abiem atvejais prie bevardės giminės dalyvio jungtis panašiai kaip dabartinėse aukštaičių šnektose.

3.8. Kitaip aiškina subjekto genityvą su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais Axelis Holvoetas (1994; 1995). Remdamasis posesyvine genityvo prigimtimi, jis laiko jo subjektinę (agentyvinę) reikšmę nauja, atsiradusia formuojantis pasyvui atskirose baltų kalbose[15]. Pirminė, paveldėta, buvusi adnominalinė posesyvinio genityvo konstrukcija su derinamu dalyviu, pvz.: la. *mātes {adīti cimdi}* 'motinos {megztos pirštinės}', lie. *tėvo {pastatyta troba}*. Kai dėl reanalizės, įvykusios atskirai lietuvių ir latvių kalbose, genityvas buvęs įprasmintas kaip veikėjo linksnis, pvz., lie. *troba (buvo) tėvo pastatyta*, jis buvęs perkeltas į lietuvių kalbos beasmenes pasyvines konstrukcijas su bevardės giminės dalyvių formomis[16]. Manoma, kad panašiu būdu genityvas galėjęs būti susietas ir su intranzityvinių veiksmažodžių dalyviais, t. y. pagal *Vagies eitas kelias* galėjo būti sudaryta **Šis kelias vagies eitas* ir **Šis kelias vagies eĩta*, o vėliau pastarojo tipo konstrukcija pakeista beasmene: *Šiuo keliu vagies eĩta* (Holvoet 1995: 80).

Ši interpretacija irgi susiduria su rimtais sunkumais. Subjekto genityvo perkėlimu iš trinarių pasyvo konstrukcijų su derinamais neveikiamaisiais dalyviais į konstrukcijas su bevardės giminės formomis verčia abejoti pirmiausia tai, kad pastarosios vartojamos tame lietuvių kalbos tarmių areale, kuriam derinamos pasyvo konstrukcijos apskritai nebūdingos. Be to, trinarės derinamos pasyvo konstrukcijos yra palyginti naujos ir daug retesnės negu su nederinamais bevardės giminės dalyviais ir subjekto genityvu.

[14] Sakiniai su derinamais veiksmažodiniais *-*to* priesagos būdvardžiais, padarytais iš intranzityvinių veiksmažodžių, pvz.: *Oras šiĩtas/šáltas* (juos mini Schmalstiegas 1999: 28–29), yra daromi pagal įprastinį būdvardinių sakinių modelį (plg.: *Oras geras; Aš esu sveikas*), o bevardės giminės formos *šĩlta, šálta* gali būti siejamos tik su subjekto genityvu, pvz.: *jų ten visą naktį šálta* (pasakymas **jie šálta* neįmanomas).

[15] Plg.: „I assume that the passive construction with an agentive complement arose from constructions with possessive adnominal genitives only in the course of the separate development of Lithuanian" (Holvoet 1995: 181); žr. dar Holvoet (2001) su papildomais argumentais.

[16] Plg. „At this stage the *genetivus auctoris* could also be transferred to the impersonal agentless passive constructions, which (as in Latvian) had developed independently" (Holvoet 1995: 178).

3.9. Pasyvas su derinamais ir nederinamais (bevardės giminės) dalyviais, matyt, susidarė baltų kalbų savarankiškos raidos laikais[17]. Tai rodo daugelis aplinkybių, tarp jų – pagalbinio veiksmažodžio skirtumai (lie. *būti*, la. *tikt, tapt, kļūt*), agento raiškos rudimentinis pobūdis latvių kalboje, skirtingos neveikiamųjų dalyvių giminės formos lietuvių kalbos tarmėse. Tačiau iš to dar neišplaukia išvada, jog konstrukcijose su bevardės giminės dalyviais tiktai posesyvinė genityvo reikšmė yra paveldėta. Čia pravartu atkreipti dėmesį į savitą bevardės giminės dalyvių funkciją.

Išnykus daiktavardžių bevardei giminei, bevardės giminės dalyviai niekada neina daiktavardžių pažyminiais. Todėl su jais siejamą subjekto genityvą sunku būtų paaiškinti posesyvinės konstrukcijos reanalize. Sakinyje bevardės giminės neveikiamieji dalyviai, kaip ir būdvardžiai, dažniausiai eina tarinio vardine dalimi, bet gali eiti ir veiksniu ar papildiniu, t. y. turi daiktavardžiams būdingas funkcijas, pvz.: *Sùkta nedrū́ta* SB; *jie rado šauniai, daug ìšvogta* SCHG 319, plg. *Esu jau ir šilta ir šálta matęs* ir pan. (Jablonskis 1957: 205–206; Fraenkel 1921: 35–36; Valeckienė 1984: 98–99). Artima veiksmažodiniams daiktavardžiams yra ir bevardės giminės neveikiamųjų dalyvių apibendrinta būsenos reikšmė (plg. Ulvydas, red. 1965: 526; 1976: 374; Ambrazas, red. 1997a: 169). Dėl to funkcinio ir semantinio artimumo neveikiamųjų dalyvių bevardės giminės formos ir veiksmažodiniai daiktavardžiai gali būti vartojami tuose pačiuose kontekstuose, plg.: *Čia dar pernai buvo gãnoma / gãniava, ganỹklos; nebus jums atléista / atleidìmo*. Kad tų formų semantinis artimumas buvo jaučiamas ir senojoje lietuvių kalboje, matyti iš pavyzdžių, kur bevardės giminės dalyviais išversti originalų veiksmažodiniai daiktavardžiai, plg.: *nei arta nei dagůta (pjauta) nebus* BRB I MOZ 45,6 – *kein pflůgen noch kein erndten sein wird* LB; *wis kas... uszkeikta ira* IV MOZ 18,14 – *Alles verbannete*. Panašiai ir prūsų kalbos bevardės giminės dalyvis *billīton* nepriklausomai nuo originalo vartojamas daiktavardine reikšme 'tai, kas pasakyta; ištarmė', plg. *ka ast sta billīton? – was ist das?* III 27_8.

Bevardės giminės dalyvių (ir būdvardžių) artimumas veiksmažodiniams daiktavardžiams, ypač veiksmažodžių abstraktams, turi gilias istorines šaknis[18] ir yra pastebėtas daugelyje giminiškų kalbų. Vedų bevardės giminės dalyviai su priesaga **-to* buvo labai plačiai vartoti kaip veiksmažodžių abstraktai, pvz.: *jātám* 'gimimas', *jīvitam* 'gyvenimas', *mr̥tam* 'mirtis', *yātám* 'ėjimas, važiavimas', *gītám* 'giedojimas, giesmė' (Wackernagel, Debrunner 1954: 585–586), taip pat lotynų kalbos bevardės giminės dalyviai su *-tum*, pvz.: *factum* 'kas padaryta, darbas', *dictum* 'kas pasakyta, pasakymas', *inventum* 'kas išrasta, išradimas', *propositum* 'ketinimas' ir pan. (Kühner 1912: 230–231). Bohuslavas Havránekas (1937: 111, 118) visus slavų kalbų bevardės giminės dalyvius su **-to*, **-no*, turinčius beasmenio pasyvo reikšmę, laikė kilusiais iš predikatyviškai vartotų bevardės giminės daiktavardžių (taip pat Janke 1960: 57). Lietuvių kalbos daiktavardiškai vartojamas bevardės giminės dalyvis *bū́ta* (plg. *bū́ta ir pramanýta*) visai atitinka rusų tarm. *byto* ir ligi šiol turi tą pačią reikšmę kaip s. ind.

[17] Plg. Ambrazas (1990: 191–197). Šiuo atžvilgiu autoriaus ir Holvoeto požiūriai sutampa, ir diskusija dėl tariamų bandymų nukelti pasyvą į baltų prokalbės laikus (Holvoet 1995: 176) neturi prasmės.

[18] Plg.: „Der allgemeine Begriff einer Sache knüpft sich seit uridg. Zeit an das Neutrum" (Brugmann 1911: 658); žr. dar Pedersen (1907: 159); Lagercrantz (1933: 20–22).

bhūtám 'praeitis'. Lietuvių *sakýta, įsakýta*, prūsų *billīton* visai atitinka got. *qiþano* 'kas pasakyta' (*usfullnoda þata qiþano* MT 27,9 – ἐπληρώθη τὸ ῥηθέν 'išsipildė, kas pasakyta'), plg. dar lot. *iussum* 'įsakymas, kas įsakyta', *cēnsum* 'vertinimas', ir pan.

Tipologiniu požiūriu svarbus Kari Liukkonenno (1993) pastebėjimas, kad ir vakarų finų kalbų veiksmažodiniai daiktavardžiai su priesaga *-ma* / *-mä*, pvz.: suom. *elämä* 'gyvenimas', *kuolema* 'mirtis', *sanoma* 'žinia', yra plačiai vartojami kaip neveikiamieji dalyviai ir savo funkcija atitinka rytinių baltų **-mo* dalyvius.

3.10. Subjekto genityvas lietuvių kalboje siejamas su daiktavardinę reikšmę turinčiais bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais visai taip pat kaip su kitais veiksmažodiniais daiktavardžiais. Šiuo atžvilgiu žodžių junginiai *màno gyvēnama* / *gyvénta* arba *tévo dìrbama* / *dìrbta* gretintini su *màno gyvēnimas* ar *tévo dárbas*; pasakymas *Ten mano gìmta* ŠTS reiškia maždaug tą pat kaip 'ten mano gimtinė'; plg. dar šiuolaikinės prozos ištrauką: *Ką tai reiškia užgyventa? – O tą: ten gimei, ten mirei, ten vaikus užauginai, ten* ***tavo ir užgyventa*** GRANGD. Daiktavardinės genityvo konstrukcijos keitimą sinonimiška dalyvine matome Bretkūno Biblijos taisyme:

> *Perszegnotas bus tawa Pintinys ir tawa atliekama* (vietoj išbraukto *atstankas*) V MOZ 28,6 – *gesegnet wird sein dein korb vnd* / *dein vbriges* LB.

Latvių kalboje dalyvių bevardė giminė jau išnykusi, bet subjekto genityvas gali būti siejamas su daiktavardinę reikšmę turinčia vyriškosios giminės forma, pvz.:

> *Tēva dotu, mātes dotu* (= *devumu, dāvanu*) *to sasēju nastiņā* (Mülenbachs 1928: 209) 'tėvo dovaną, motinos dovaną, tą surišau į nešulėlį' (plg. *duots* 'das Gegebene, die Sache' ME_I 536).

Tokie subjekto genityvo junginiai su veiksmažodžių abstraktų reikšme pavartotais bevardės giminės **-to* dalyviais turi tiesioginių atitikmenų Vedose (žr. Wackernagel, Debrunner 1954: 586), plg. Ved. *máma yātám* 'mano ėjimas' ir lie. *màno eĩta*. Su lietuvių kalba gali būti gretinama ir panašios sandaros iranėnų konstrukcija **mana kr̥tam* 'mano padaryta; mano darbas'[19], plg. lie. *màno kùrta*. Pasak Jamison (1981: 322–323), Vedose subjektinis genityvas iš viso dažniausiai buvo vartojamas su daiktavardiškais neveikiamaisiais dalyviais.

3.11. Su subjekto genityvu siejami veiksmažodiniai daiktavardžiai, kaip ir bevardės giminės neveikiamieji dalyviai, lietuvių kalboje dažniausiai esti padaryti iš intranzityvinių veiksmažodžių, pvz.: *baisus jos verkimas* VLKV; *senų žmonių šnekta* VN; *pereis žuvų nerštas* JŽ (žr. dar Ulvydas, red. 1976: 204–205); panašiai ir senuosiuose raštuose: *ischeijmas ia* WP 52_{13}; *atsiwerimas žiemes, dungaus* ^{3}SD 390_{17-18}; *io kerschtas kaip ugnis dega* BP_{II} 213_{14} ir t.t. Su tranzityvinių veiksmažodžių vediniais subjekto genityvas eina rečiau, plg.: *motinos meilė, draugo kvietimas, mokytojo pagyrimas.* Panašiai yra ir latvių kalboje, plg.: *bērnu raudāšana* / *raudas* 'vaikų verksmas / verksmai', *acu*

[19] Ši konstrukcija išsamiai nagrinėta daugelyje darbų, plg. Benveniste (1962: 52 tt.), Cardona (1970); Ėdel'man (1974); Haudry (1977: 409); Schmalstieg (1995: 19–20); Euler (1998: 75).

redzējums 'akių regėjimas' ir pan. (žr. Endzelīns 1951: § 400–401; Lepika 1954: 66–67; Ozols 1961: 183).

Pažymėtina, kad su veiksmažodiniais daiktavardžiais lietuvių kalboje vartojamos tos pačios įvardžių savybinės formos kaip ir su neveikiamaisiais dalyviais, pvz.: ***mano*** *verkimas nieko nepadėjo* KLM; *tas* ***tavo*** *trynimas niekam tikęs* SLNT; *koks čia* ***tavo*** *gailestis – verki be ašarų* LDK. Tuo tarpu objekto genityvas turi nesavybinę formą, plg.: ***tavęs*** *trynimas,* ***tavęs*** *atradimas* (LKŽ$_{XVI}$ 1057); ***manęs*** *ieškojimas / laukimas* ir t. t. Tai rodo, kad genityvas, žymintis veiksmažodinių daiktavardžių veiksmo subjektą, yra taip pat susijęs su posesyviniu, kaip ir vartojamas su neveikiamaisiais dalyviais.

3.12. Adnominalinio genityvo subjektinės ir posesyvinės reikšmių istorinis ryšys yra seniai pastebėtas daugelyje indoeuropiečių kalbų (plg. Delbrück 1893: 342–352; Brugmann 1911: 599–604; Krahe 1972: 74)[20], tačiau jau Brugmannas (1911: 604) pabrėžė, kad jis dar nerodo, jog subjekto genityvas su veiksmažodiniais daiktavardžiais yra išriedėjęs iš posesyvinio. Vėlesni tyrimai leidžia manyti, kad subjektinė reikšmė yra senoviška ir padėjusi pamatą objektinei bei kitoms adnominalinio genityvo reikšmėms[21]. Matyt, subjektinis ir posesyvinis genityvas su veiksmažodiniais daiktavardžiais ir dalyviais įeina į platesnę grupę adnominalinių konstrukcijų, reiškusių veiksminio požymio priskyrimą tam tikram dalykui ar asmeniui. Iš žilos senovės paveldėta ir lietuvių kalboje labai produktyvi subjekto genityvo vartosena su veiksmažodiniais daiktavardžiais turėjo būti vienas iš faktorių, skatinusių subjekto genityvą plačiau vartoti ir su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais, turinčiais veiksmažodiniams daiktavardžiams artimą reikšmę bei funkciją. Tad suprantama, jog abiem atvejais matome tas pačias savybines įvardžių genityvo formas.

3.13. Palankias sąlygas subjekto genityvo vartojimui su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais sudarė subjektinės ir partityvinės genityvo reikšmių sutapimas sakiniuose, kurių tariniu eina veiksmažodžiai, reiškiantys buvimą, egzistavimą (*būti, gyvénti*) ar būsenos kitimą (*dýgti, áugti* ir pan.). Tokiais atvejais genityvas, reiškiantis neapibrėžtą kiekį, kartu nusako būsenos subjektą (patientą); jis esti priklausomas tiek nuo asmenuojamųjų veiksmažodžių formų, tiek ir nuo bevardės giminės neveikiamųjų dalyvių, plg.:

Mūsų miške dar yra / esama ąžuolų; Čia neseniai grybų buvo / būta.

Partityvinė genityvo reikšmė akivaizdi iš veikiamųjų ir neveikiamųjų bevardės giminės dalyvių paralelaus vartojimo, plg.:

Kiek ten varnų esama! PLŠ – *Čia vabalų esą* MŽ;
Šiąnakt vilkų būta PLŠ – *Labai mėlynių buvę* KP.

[20] Apie agento (resp. subjekto) genityvą posesoriaus reikšme plg. dar Keenan (1986: 264).

[21] Plg. Benveniste (1962: 17–18) apie konstrukcijas lot. *ludus pueri* 'vaiko žaidimas', *risus pueri* 'berniuko juokas' kaip vėlesnių *mos pueri* 'berniuko įprotis', *liber pueri* 'berniuko knyga' pagrindą. Apie kai kur galimą objektinio genityvo kilmę iš subjektinio žr. dar Haudry (1977: 66).

Būsenos subjektą (patientą) reiškiantis genityvas panašiai yra siejamas su neigiamo veiksmažodžio *nebūti* asmenuojamomis formomis ir veikiamaisiais bei neveikiamaisiais bevardės giminės dalyviais, plg.:

Čia nėra / nebuvo vandens;
Čia nesą / nebuvę vandens;
Čia nesama / nebūta vandens.

Jau buvo minėta, kad veiksmažodžio *būti* bevardės giminės neveikiamieji dalyviai (ypač dalyvis *būta*) su subjekto genityvu vartojami itin dažnai (žr. **3.2**). Abiejų reikšmių susikryžiavimas turėjo prisidėti prie subjekto genityvo įsitvirtinimo konstrukcijose su būseną reiškiančiais intranzityviniais bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais. Partityvinė genityvo reikšmė lietuvių kalboje yra labai gerai išlikusi, o neiginio genityvo vartosena apibendrinta ir sugramatinta.

3.14. Subjekto genityvas su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais lietuvių kalboje vartojamas plačiau negu kitose giminiškose kalbose, bet tai anaiptol nerodo, kad pati konstrukcija būtų nauja. Latvių kalboje išnykus bevardei giminei neliko sąlygų ir subjekto genityvui su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais. Jų vietą užėmęs vyriškosios giminės vienaskaitos vardininkas išlaikė tik beasmenę vartoseną, panašią kaip moteriškosios giminės vienaskaitos vardininkas kai kuriose lietuvių kalbos žemaičių šnektose (plg. **3.5**). Tačiau latvių kalbos konstrukcijose su derinamais neveikiamaisiais dalyviais subjekto genityvas išliko ligi šiol, plg. kad ir šiuos Indanės (1986: 101, 107) pateiktus Dignojos tarmės pavyzdžius: *burkāni peļu sagrauzti* 'morkos pelių sugraužtos'; *deķi vēl mātes austi* 'apklotai dar motinos austi' (plg. Mülenbachs 1928: 209; Endzelīns 1951: § 398; Gāters 1993: 295–296), žr. dar **2.7–8.** Toks subjekto genityvas veikiausiai buvo siejamas ir su latvių kalbos neveikiamaisiais bevardės giminės dalyviais prieš jiems išnykstant.

Ryškių paralelių matome rusų kalbos šiaurinėse tarmėse, kur subjektą žymintis genityvas su prielinksniu *u* ar *ot* plačiai vartojamas su tranzityviniais ir intranzityviniais **-to* ir **-no* neveikiamaisiais dalyviais, tarp jų ir dalyviu *byto* (plg. lie. *būta*), pvz.: *u tebja vezde byto* 'tavo visur būta'; *u dožžá (=doždja) byto* 'lietaus būta'; *u nego vypito* 'jo išgerta'; *u menja otdochnuto* 'mano pasilsėta'; *ot Pet'ki pisano* 'Petkos rašyta' ir pan. (žr. Matveenko 1961: 121–128; 1970; Kuz'mina, Nemčenko 1971: 18–19; Kuz'mina 1984: 27; Sabenina 1983: 56; Sobolev 1998). Konstrukcija paliudyta ir senuosiuose rusų kalbos raštuose, pvz.: *ot tě zapovědano obnoviti vetъchii mirъ* LAVR. 11 'tavo pažadėta atnaujinti senąjį pasaulį' (Borkovskij 1968: 172–173). Manoma, kad prielinksninė konstrukcija čia yra pakeitusi senesnį neprielinksninį genityvą[22] panašiai kaip graikų ὑπό + GEN. (apie graikų kalbos neprielinksninį subjekto genityvą žr. Schwyzer 1975: 119). Atitinkama prielinksninė konstrukcija *nuo* + GEN. lietuvių ir latvių kalbose buvo ryškiai skatinama lenkų ir vokiečių kalbų (plg. Palionis 1967: 179–

[22] Schmalstieg (1980: 177–178; 1985: 31; 1995: 7–8, 14; 1999: 25). Šiuo atžvilgiu pažymėtinas subjektą reiškiančių *u* + GEN. konstrukcijų (*u menja otdochnuto*) ir neprielinksninio genityvo su verba finita (*volkov zdes' est'*) arealų sutapimas šiaurės rusų tarmėse, plg. Kuz'mina (1984: 27–29).

180; Endzelīns 1951: § 542), bet tarmių ir tautosakos duomenys verčia manyti, kad ji turi ir vidinių raidos motyvų (plg. **2.11**). Subjekto reikšmės prielinksninės konstrukcijos su bevardės giminės neveikiamųjų dalyvių formomis buvo siejamos ir lotynų kalboje, pvz.: *a nobis dictum est* 'mūsų pasakyta yra' (Hartmann 1954: 138).

Atsižvelgiant į šiuos ir anksčiau (**3.5**, **3.9**, **3.10**) minėtus atitikmenis giminiškose kalbose galima pripažinti, kad lietuvių kalbos tranzityvinių ir intranzityvinių dalyvių bevardės giminės neveikiamųjų dalyvių konstrukcijos su subjekto genityvu yra tolimos senovės paveldas.

4. IŠVADOS

1. Pasyvas, kaip ir pati rūšies kategorija, lietuvių kalboje yra palyginti naujas kalbos reiškinys. Jis susidarė lietuvių kalbos savarankiškos raidos laikais ir skirtingose tarmėse pasižymi savitais bruožais. Tačiau rūšies kategorijos morfologinės bei semantinės prielaidos – veiksmažodinių būdvardžių ir iš jų išriedėjusių dalyvių su priesagomis **-mo* ir **-to* darybos reikšmių priešpriešos pagal veiksmo santykį su subjektu – yra paveldėtos iš baltų senovės.

2. Pasyvas su derinamais neveikiamaisiais dalyviais vakarinėse lietuvių kalbos tarmėse pradėjo formuotis prieš raštijos pradžią ir yra paliudytas tų tarmių autorių tekstuose nuo XVI a. Rytinėse ir pietinėse Lietuvos tarmėse iki šiol pastebimos tik tokio pasyvo užuomazgos.

3. Pasyvas su nederinamais bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais yra plačiai vartojamas rytinėse ir pietinėse lietuvių kalbos tarmėse, o vienanarės (beasmenės) bevardės giminės dalyvių konstrukcijos nuo seno būdingos visoms tarmėms ir bendrinei kalbai. Šio pasyvo pagrindą sudaro indoeuropiečių senojo vardažodinio (nominalinio) tipo sakiniai su nederinamomis veiksmažodžių ir būdvardžių formomis.

4. Subjekto genityvas su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais, turėjusiais veiksmažodiniams daiktavardžiams artimą reikšmę, kitados galėjo būti siejamas panašiai kaip su kitais veiksmažodiniais daiktavardžiais. Jis yra nuo senovės glaudžiai susijęs su posesyviniu genityvu; tą ryšį rodo lietuvių kalbos asmeninių ir kai kurių kitų įvardžių savybinės formos, vartojamos tiek su neveikiamaisiais dalyviais, tiek ir su veiksmažodiniais daiktavardžiais.

5. Subjekto genityvo konstrukcijų su bevardės giminės neveikiamaisiais dalyviais produktyvumą lietuvių kalboje gali paaiškinti šios vidinės sąlygos:

(a) gerai išlikusi nederinamų bevardės giminės formų predikatinė funkcija, pagrįsta senoviniu nominalinio sakinio tipu;

(b) plati subjekto genityvo vartosena su veiksmažodiniais daiktavardžiais, daugeliu atvejų savo reikšme artimais bevardės giminės dalyviams;

(c) subjektinės ir partityvinės genityvo reikšmių susikryžiavimas konstrukcijose su būsenos veiksmažodžių neveikiamaisiais dalyviais.

SUTRUMPINIMAI

AD – Adùtiškis, Švenčionių r.

ALN – Alantà, Molėtų r.

ALS – Alsė́džiai, Plungės r.

ALVT – Alvìtas, Vilkaviškio r.

ALZ – Alizavà, Kupiškio r.

AN – Anykščiaĩ

AUK – Aukštādvaris, Trakų r.

BARANAŠ – Baranauskas Antanas. *Anykščių šilelis*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1949.

BM – *Litauische Mundarten*, gesammelt von A. BARANOWSKI, 1. Texte, hrsg. von F. SPECHT, Leipzig, 1920.

BP_I – [Jonas Bretkūnas] *POSTILLA Tatai eſti Trumpas ir Praſtas Iſchguldimas Euangeliu / ſakamuiu Baſznicʒoie Krikſchcʒioniſchkoie / nůg Aduento ik Wæliku. Per Iana Bretkuna Lietuvos Plebona Karaliaucʒiuie Pruſůſu.* Iſſpaude Karaliaucʒiuie Iurgis Oſterbergeras. Mæta Pono 1591.

BP_{II} – [Jonas Bretkūnas] *POSTILLA tatai eſti Trumpas ir Praſtas Iſchguldimas Euangeliu / ſakamuiu Baſznicʒoie Krikſchcʒioniſchkoie / nůg Wæliku ik Aduento. Per Iana Bretkuna Lietuvos Plebońa Karaliaucʒiuie Pruſůſu.* Iſſpauſta Karaliaucʒiuie / Iurgio Oſterbergero. Mæta Pono 1591.

BRB – *Biblia, tatai eſti Wiſsas Schwentas Raſchtas* Lietuwiſchkai pergulditas per JANA BRETKUNA... Karaliacziuie 1579–1590. Cituojama iš rankraščio fotokopijos ir 1, 2 bei 7, 8 t. fotografuotinio leidimo (parengė J. D. Range ir F. Scholz, Paderborn–München–Wien–Zürich: F. Schöningh, 1991–1998).

BRŽ – Bìržai

BSO – *Ožkabalių dainos,* surinko daktaras J. BASANAVIČIUS. I–IV dalis, Chicago: 1903–1905.

BSV – *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, surinko daktaras J. Basanavičius, Chicago: 1903.

BTG – Betýgala, Raseinių r.

BW – Kr. BARONS un H. WISSENDORFS. *Latwju dainas* 1–6. Jelgawâ un Petrogradâ, 1894–1915.

CHNT – Czesław KUDZINOWSKI, Jan OTRĘBSKI, *Biblia litewska Chylińskiego. Nowy Testament* 2, Tekst, Poznań: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958.

DAUKD – [sud. SIMONAS DAUKANTAS] *Dajnes Ʒiamajtiû pagał Zȯdiû Dajninikû ìszraszytas...* Petropilie 1846, Spaudinie pas C. KRAY.

DBG – Dubingiaĩ, Molėtų r.

DGL – Daũgailiai, Utenos r.

DGLŠ – Daugėlìškis, Ignalinos r.

DKK – Duõkiškis, Rokiškio r.

DON – Kr. DONELAITIS, *Metai ir pasakėčios*, red. V. VITKAUSKAS, Vilnius: Baltos lankos, 1994. Toliau santrumpomis PL, VD, RG, ŽR, PP, AG, LG žymimi atskiri tekstai, o skaičiais žymimos tekstų eilutės.

DP – *Postilla CATHOLICKA Tái eſt: Iʒguldimas Ewangeliu kiekwienos Nedelos ir ſzwętes per wiſſús metus, Per Kúniga MIKALOIV DAVKSZA Kanonîką Médniku / iʒ lę́kiſzko pergûldita. Su walá ir dalâidimu wîreuſiuiu. W Wilniui / Drukârnioi Akadêmios SOCIETATIS IESU. A.D. 1599.* Cit. iš *Daukšos Postilė*. Fotografuotinis leidimas, Kaunas: Lietuvos Universiteto leidinys, 1926.

DRSK – Drùskininkai.

DS – Dùsetos, Zarasų r.

ERŽ – Eȓžvilkas, Jurbarko r.

GMŽ – Silvestras Gimžauskas, *Žodžej isz givõs kalbos letuvių Linkmeniszkiu* ir kiti jo raštai: *Metine Dovanele antra del Lietuvninku ir Zemaiczu* parasze Mainionis del brolu ir seseru Vilniuje: spaustuvėje Juozapa Zavadskia. 1891.

GRANGD – R. GRANAUSKAS. *Gyvulėlių dainavimas*, Vilnius: Presvika, 1998.

GRŽ – Grū́žiai, Pasvalio r.

IGN – Ignalinà

IMB – Im̃bradas, Zarasų r.

JABL – Jono Jablonskio lapeliai LKŽ kartotekoje, kuriuose nenurodytas šaltinis.

JD – *Lietùviškos dájnos*, uźrašytos par Antáną Juškévičę. 3 tomai. Kazanės imperatorinio universiteto spaustuvė, 1880–1882.

JNŠ – Jōniškis

JNŠK – Joniškėlis

JRB – Jùrbarkas

JŽ – Jūžintaĩ, Rokiškio r.

KB – Kabėliai, Varėnos r.

KL – Kuliaĩ, Plungės r.

KLM – Kelĩmė

KLP – Klaĩpėda

KLT – Kalĩtanėnai, Švenčionių r.

KLVD – *Prusijos Lietuvių Dainos.* Surinko... Vilus Kalvaitis. Tilžė: E. Jagomasto „Lituanijos" spaustuvė, 1905.

KP – Kùpiškis

KPČ – Kāpčiamiestis, Lazdijų r.

KRG – Kretingālė, Klaipėdos r.

KRTN – Kaĩtena, Kretingos r.

KTK – Kùktiškės, Utenos r.

LB – M. LUTHER, *Das Newe Teſtament Deutzſch*, Wittemberg, 1546. Cit. pagal Weimaro kritinį leidimą: *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe 6. Die Deutsche Bibel*, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1929.

LBr – *Litauische Volkslieder und Märchen aus dem preussischen und dem russischen Litauen,* gesammelt von A. LESKIEN und K. BRUGMAN. Strassburg, 1882.

LDK – Lyduōkiai, Ukmergės r.

LEX – *Lexicon Lithuanicum.* (buv. Karaliaučiaus archyvo XVII amžiaus rankraštis. Msc, 1784).

LKT – *Lietuvių kalbos tarmės*. Chrestomatija, red. E. GRINAVECKIENĖ, K. MORKŪNAS, Vilnius: Mintis, 1970.

LKV – Laūkuva, Šilalės r.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–19, Vilnius: Mintis (1, 2, 7–9), Mokslas (10–15), Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla (3–5, 6), Mokslo ir enciklopedijų leidykla (16, 17), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (18, 19), red. J. KRUOPAS (1, 2, 6–10), K. ULVYDAS (3–5, 11–16), V. VITKAUSKAS (17–19), Vilnius 1968–1999.

LP – Léipalingis, Lazdijų r.

LTR – Lietuvių tautosakos rankraštynas, (Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštiniai tautosakos rinkiniai).

MAR – *Quattuor Evangeliorum versionis palaeoslovenicae. Codex Marianus*... ed. V. JAGIĆ, Berolini, 1883.

MC – K. MACIUS (1875–1905), jo raštai ir papildymai prie Juškos žodyno.

MCH – G. MICHELINI, *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. Skaičiai žymi knygos puslapius, kur pateikti šaltinių tekstai.

ME – K. MŪLENBACHS, J. ENDZELĪNS. *Latviešu valodas vārdnīca* 1–4, Rīgā: Izglītības ministrija, 1923–1932.

MLT – Molétai

MRC – Marcinkónys, Varėnos r.

MT – *MARGARITA THEOLOGICA* [...] *perguldita per Simona Waiſchnora* [...] *I ſchſpauſta Karaliauczjuie Pruſu/ per Jurgi Oſterbergerį/ mætůſę/ Chriſtaus 1600.* Naudotasi G. Michelini parengtu fotografuotiniu leidimu kartu su lotyniškuoju originalu: *Simono Vaišnoro 1600 metų Žemczuga Theologischka ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 1997.

MT BĮ – Lietuviška Zacharijaus Blotno pratarmė *SKAITITOIOP* S. Vaišnoro „Žemčiūgai teologiškai" (MT).

MŽ – *Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams*, parengė Jurgis GERULLIS, Kaunas: Švietimo Ministerija, 1922.

MŽ$_1$ – *Anfangs-Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre,* worinn zwar die von dem jüngern Ruhig ehemals herausgegebene Grammatik zum Grunde gelegt, aber mit starken Zusätzen und neuen Ausarbeitungen verbessert und vermehrt worden von Christian Gottlieb Mielcke... Königsberg, 1800.

MŽŠ – Míežiškiai, Panevėžio r.

NIEM – Litauische Volkslieder aus dem handschriftlichen Nachlass Prof. J. J. Mikkolas. Übersetzt und herausgegeben von Eino Nieminen. Helsinki, 1949.

OB – Obēliai, Rokiškio r.

PG – Pagiriaĩ, Kėdainių r.

PL – Palévenė, Kupiškio r.

PLM – Palómenė, Kaišiadorių r.

PLN – Plùngė

PLŠ – Palūšė, Ignalinos r.

PN – Panevėžỹs

PRN – Príenai

PRNG – Paringỹs, Ignalinos r.

PŠ – Pašvitinỹs, Pakruojo r.

PŠL – Pùšalotas, Pasvalio r.

RDM – Rudaminà, Lazdijų r.

RDN – Nemunėlio Radvìliškis, Biržų r.

RG – Ragaĩnė

RK – Rōkiškis

RM – Ramýgala, Panevėžio r.

SB – Subāčius, Kupiškio r.

SCHG – *Litauische Grammatik* von August SCHLEICHER. Prag, 1856.

SK – Skaisgirỹs, Joniškio r.

SKD – Skuōdas

SKP – Skāpiškis, Kupiškio r.

SL – Sālos, Rokiškio r.

SLK – Sālakas, Zarasų r.

SLM – Salāmiestis, Kupiškio r.

SLNT – Salantaĩ, Kretingos r.

SMN – Sim̃nas, Alytaus r.

SP – [Konstantinas Sirvydas,] *PVNKTY KAZAN*... PRZEZ Kśiędzá KONSTANTEGO SZYRWIDA / Theologá Societatis IESV... W WILNIE W Drukárni Akádemiey Societatis IESV ROKU (I – 1692, II – 1644; naudotasi fotografuotiniu leidimu: Franz SPECHT, *Šyrwids Punktay sakimu*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1929).

SS – Sasnavà, Marijampolės r.

ŠLČ – Matas ŠALČIUS, žodynėlis ir kiti raštai.

ŠTS – Šātės, Skuodo r.

TRG – Tauragė̃.

TRK – Tirkšliaĩ, Mažeikių r.

VEE – [Baltramiejus Vilentas]: *Euangelias bei Epiſtolas / Nedeliu ir ſchwentuju dienoſu ſkaitomoſias ... pilnai ir wiernai* pergulditas ant Lietuwiſchka... per Baltramieju WILLENTA.. Iſchſpauſtas Karalaucʒui per Jurgi Oſterbergera/ Metu *M. D. LXXIX.*

VKŠ – Viekšniaĩ, Akmenės r.

VLK – Valkiniñkai, Varėnos r.

VLKV – Vilkavìškis

VN – Vainùtas, Šilutės r.

VRNV – Varenāvas, Gardino sritis.

VS – Veisiejai, Lazdijų r.

VŠT – Vištýtis, Vilkaviškio r.

VŽNS – Výžuonos, Utenos r.

[3]W – *Poſtilla Catholicka Mnieyſza.* [...] *Przez D. JAKVBA WVYKA* [...] *W KRAKOWIE, W Drukárniey Andrzeiá Piotrkowczyká/ Roku Páńſkiego/ 1590.* Trečiojo leidimo fotokopija.

WP – *ISCHGVLDIMAS // EVANGELIV PER WISVS MET//VS* [...] 1573. Anoniminė Wolfenbüttelio postilė. Cituojama iš V. Gaigalaičio paskelbtų ištraukų (GAIGALAT W., *Die Wolfenbütteler litauische Postillenhandschrift aus dem Jahre 1573, Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft.* Inaugural-Dissertation der Philosophischen Fakultät, Tilsit: Druck von Otto V. Mauderode, 1900) ir J. Karaciejaus leidimo (*Wolfenbüttelio Postilė*, parengė ir įvadą parašė... J. Karaciejus, Vilnius: Žara, 1995), atsižvelgiant į J. Gelumbeckaitės taisymus (*Archivum Lithuanicum* 2, 2000, 173–194).

ŽD – Židikai, Mažeikių r.

ŽEMR – ŽEMAITĖ. *Raštai*, 1–6, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956–1957.

ŽG – Žagarė, Joniškio r.

LITERATŪRA

AMBRAZAS, V. 1977: Netiesioginės nuosakos paplitimas ir kilmės problema. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 17, 7–54.

AMBRAZAS, V. 1979: *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė*, Vilnius: Mokslas.

AMBRAZAS, V. 1986: Lietuvių kalbos sakinio sintaksinės ir semantinės struktūros vienetai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 25, 4–44.

AMBRAZAS, V. 1990: *Сравнительный синтаксис причастий балтийских языков. Vergleichende Syntax der baltischen Partizipien,* Vilnius: Mokslas.

AMBRAZAS, V., red. 1997a: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, [3]1997.

AMBRAZAS, V., red. 1997b: *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.

ANDERSEN, P. K. 1985: Die grammatische Kategorie Passiv im Altindischen: Ihre Funktion. Schlerath, B., Hrsg., *Grammatische Kategorien. Funktion und Geschichte*, Wiesbaden: Ludwig Reichert, 47–57.

BENVENISTE, E. 1948: *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, Paris: Adrien-Maisonneuve.

BENVENISTE, E. 1962: Pour l'analyse des fonctions casuelles: le génitif latin. *Lingua* 11, 10–18.

BERGMANE, A. 1955: Par latviešu valodas divdabju adjektivēšanos. *Valodas un literaturas institūta raksti* 5, 23–36.

BORKOVSKIJ, V. I. 1968: *Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Типы простого предложения,* Москва: Наука.

BRUGMANN, K. 1895: Die mit dem Suffix *-to-* gebildeten Partizipia im Verbalsystem des Lateinischen und des Umbrisch-Oskischen. *Indogermanische Forschungen* 5, 89–152.

BRUGMANN, K. 1906: *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* 2/1, Strassburg: Trübner.

BRUGMANN, K. 1911: *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* 2/2, Strassburg: Trübner.

BRUGMANN, K. 1925: *Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen*, Berlin–Leipzig: De Gruyter.

CARDONA, G. 1970: The Indo-Iranian construction *mana (mama) kṛtam. Language* 46(1), 1–12.

CHODOVA, K. I. 1980: *Простое предложение в старославянском языке*, Москва: Наука.

CHRISTEN, S. 1998: Unpersönliche Konstruktionen und sekundäre Personifizierung. *Linguistica Baltica* 7, 53–61.

COSTELLO, J.R. 1984: The perphrastic passive construction in Proto-Indo-European. *Word* 35 (2), 127–161.

DELBRÜCK, B. 1893: *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen* 1, Strassburg: Trübner.

DZINTARS, N., OZOLA, I. 2000: Divdabji vidus dialekta Kurzemes izloksnēs. *Starptautiskais baltistu kon-*

gress „Baltu valodas laikmetu griežos“. Referātu tēzes, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

ĖDEL'MAN, D. I. 1974: О конструкциях предложения в иранских языках. *Вопросы языкознания* 1974/1, 23–33.

ENDZELĪNS, J. 1951: *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

ENDZELĪNS, J. 1971: *Латышские предлоги*. I часть. Id., *Darbu izlase* 1, Rīga: Zinātne, 303–520.

EULER, W. 1998: Das Altpreußische – Schlüsselsprache des Baltischen? Smoczyński, W., ed., *Colloquium Pruthenicum Secundum.* Papers from the Second International Conference on Old Prussian held in Mogilany near Kraków, October 3rd–6th, 1996, Kraków: Universitas, 69–77.

FOLEY, W. A., VAN VALIN, R. D. 1986: Information packaging in the clause. Shopen, T., ed., 1986, 282–364.

FRAENKEL, E. 1921: *Baltoslavica. Beiträge zur balto-slavischen Grammatik und Syntax*, Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.

FRAENKEL, E. 1928: *Syntax der litauischen Kasus*, Kaunas: Valstybės spaustuvė.

FRAENKEL, E. 1929: *Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen*, Heidelberg: Winter.

GAIGALAT, W. 1900: Die Wolfenbütteler litauische postillenhandschrift aus dem jahre 1573. *Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft* 5, 1–57; 117–165; 231–247.

GĀTERS, A. 1993: *Lettische Syntax. Die Dainas*. Hrsg. von H. Radtke, Frankfurt a. M., Berlin etc.: Peter Lang.

GENIUŠIENĖ, E. 1976: Das Passiv des Litauischen und seine Verwendung. Lötzsch, R., Ružička, R., Hrsg., *Satzstruktur und Genus verbi*, Berlin: Akademie-Verlag, 139–152.

GIRDENIS, A. 1996: *Taip šneka tirkšliškiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

HARTMANN, H. 1954: *Das Passiv*, Heidelberg: Winter.

HAUDRY, J. 1977: *L'emploi des cas en védique*, Lyon: Editions l'Hermes.

HAVRÁNEK, B. 1937: *Genera verbi v slovanských jazycích*, Praha: Královská česká společnost nauk.

HIRT, H. 1928: *Indogermanische Grammatik* 4, Heidelberg: Winter.

HOLVOET, A. 1994: Notes on the Latvian passive. *Linguistica Baltica* 3, 131–140.

HOLVOET, A. 1995: On the evolution of the passive in Lithuanian and Latvian. Smoczyński, W., ed., *Analecta Indoeuropaea Cracoviensia I. Safarewicz memoriae dicata*, Cracoviae: Universitas, 173–182.

HOLVOET, A. 1997: Latviešu valodas pasīvās un nenoteiktas personas konstrukcijas no areāltipoloģiskā viedokļa. *Linguistica Lettica* 1, 117–128.

HOLVOET, A. 2001: Once more the Baltic genitive of agent. *Baltistica* 35 (1), 45–58.

INDĀNE, I. 1986: *Dignājas izloksne*, Rīga: Zinātne.

JABLONSKIS, J. 1957, 1959: *Rinktiniai raštai* 1–2. Sudarė Jonas Palionis, Vilnius: Valstybinė mokslinės ir politinės literatūros leidykla.

JAMISON, S. W. 1979: The case of the agent in Indo-European. *Die Sprache* 25, 129–143.

JAMISON, S.W. 1981: Remarks on the expression of agency with the passive in Vedic and Indo-European. *Indo-European Studies* 4, 280–315.

JANKE, G. 1960: *Der Ausdruck des Passivs im Altrussischen*, Berlin. (Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik, Nr. 22.)

KEENAN, E.L. 1986: Passive in the world's languages. Shopen, ed., 1986, 243–281.

KRAHE, H. 1972: *Grundzüge der vergleichenden Syntax der indogermanischen Sprachen*, Innsbruck: Institut für Vergleichende Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.

KÜHNER, R. 1912: *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache* 2/1, Hannover: Hahn.

KURYŁOWICZ, J. 1964: *The Inflectional Categories of Indo-European*, Heidelberg: Winter.

KUZ'MINA, I. B. 1984: Первые результаты изучения синтаксических материалов ОЛА по русским и белорусским говорам. Аванесов, В. И., ред., *Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования 1981,* Москва: Наука, 20–33.

KUZ'MINA, I. B., NEMČENKO, E. V. 1971: *Синтаксис причастных форм в русских говорах*, Москва.

LAGERCRANTZ, O. 1933: *Indogermanisches Prädicativ*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.

LEPIKA, M. 1954: Par objektu pie noliegta transitīva verba latviešu literārajā valodā. *Valodas un literatūras institūta raksti* 3, 5–45.

LIUKKONEN, K. 1993: Pastabos dėl baltų–slavų ir vakarinių uraliečių kalbų neveikiamųjų dalyvių vartojimo. *Baltistica* 27 (2), 27–30.

LIUKKONEN, K. 1995: *Jo būta*. *Linguistica Baltica* 4, 209–210.

LURAGHI, S. 1986: On the distribution of instrumental and agentive markers for human and non-human agents of passive verbs in some Indo-European languages. *Indogermanische Forschungen* 91, 48–66.

MARVAN, I. 1973: Baltic and Indo-European ergative (based on professor P. Trost's pioneering work). *Lituanus* 19, 31–38.

MATTHEWS, W. K. 1955: Lithuanian constructions with neuter passive participles. *Slavonic and Eastern European Review* 33 (81), 350–371.

MATVEENKO, V. A. 1961: Некоторые особенности структуры страдательно-безличного оборота в русских говорах. *Материалы и исследования по русской диалектологии.* Новая серия 2, Москва, 103–139.

MATVEENKO, V. A. 1970: Страдательно-безличный оборот в говорах восточнославянских языков. *Slavia* 29, 350–365.

MŪLENBACHS, K. 1928: Sintakse jeb teikuma macība. In: *Latviešu gramatika J. Endzelīna un K. Mūlenbacha sarakstīta*, 4 iespiedums, Rīgā, 112–281.

OTRĘBSKI, J. 1965: *Gramatyka języka litewskiego* 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

OZOLS, A. 1961: *Latviešu tautasdziesmu valoda*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

PALIONIS, J. 1967: *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis.

PALMAITIS, L. 1977: Dėl baltų kalbų nenominatyvinės praeities. *Baltistica* 2 priedas, 114–123.

PAULAUSKIENĖ, A. 1979: *Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos*, Vilnius: Mokslas.

PEDERSEN, H. 1907: Neues und Nachträgliches. *Kuhns Zeitschrift* 40, 129–217.

PETIT, D. 1999: **su̯e- en grec ancien: la famille du pronom réfléchi*, Leuven: Peeters.

PORĪTE, T. 1955: Vārdu kārta mūsdienu latviešu literatūras valodas vienkāršajā teikumā. *Valodas un literatūras institūta raksti* 5, 117–204.

ROSINAS, A. 1988: *Baltų kalbų įvardžiai*, Vilnius: Mokslas.

ROSINAS, A. 1995: *Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

SABENINA, A. M. 1983: Из истории двухкомпонентных неглагольных предложений. Борковский, В. И., ред., *Структура предложения в истории восточнославянских языков*, Москва, 9–101.

SAWICKI, L. 1991: Genitive and instrumental in passive constructions in Lithuanian. *Indogermanische Forschungen* 96, 168–174.

SCHMALSTIEG, W. R. 1976: Speculations on the Indo-European active and middle voices. *Kuhns Zeitschrift* 90, 23–36.

SCHMALSTIEG, W. R. 1978: Lithuanian constructions of the type *jo būta* as a reflection of the Indo-European middle voice. *Baltistica* 14 (1), 15–19.

SCHMALSTIEG, W. R. 1980: *Indo-European Linguistics. A New Synthesis*, University Park, London: The Pennsylvania State University Press.

SCHMALSTIEG, W. R. 1982: The shift of intransitive to transitive passive in the Lituanian and Indo-European verb. *Baltistica* 18 (2), 119–134.

SCHMALSTIEG, W. R. [Шмальштиг, У.Р.] 1985: Эргативность в индоевропейских конструкциях со сказуемым в форме аориста медия. *Вопросы языкознания* 1985/6, 25–34.

SCHMALSTIEG, W. R. 1987: *A Lithuanian Historical Syntax*, Columbus, Ohio: Slavica Publishers.

SCHMALSTIEG, W. R. 1994: Again the Baltic genitive of agent. *Linguistica Baltica* 3, 13–19.

SCHMALSTIEG, W. R. 1995: *A Student Guide to the Genitive of Agent in the Indo-European Languages.* Journal of Indo-European Studies, Monograph N 14, Washington.

SCHMALSTIEG, W. R. 1997: Lithuanian *mano, tavo* and *savo*. *Ponto-Baltica* 7, 113–121.

SCHMALSTIEG, W. R. 1999: Further thoughts on genitive constructions. *Baltistica* 34 (1), 23–36.

SCHMIDT, K. N. 1963: Zum Agens beim Passiv. *Indogermanische Forschungen* 68, 1–12.

SCHWYZER, E. 1943: Zum persönlichen Agens beim Passiv. *Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse* 10, 1–43.

SCHWYZER, E. 1975: *Griechische Grammatik* 2, hrsg. von Albert Debrunner, 4. Aufl., München: Beck.

SENN, A. 1966: *Handbuch der litauischen Sprache* 1: Grammatik, Heidelberg: Winter.

SHIBATANI, M. 1985: Passives and related constructions: a prototype analysis. *Language* 61 (4), 821–848.

SHIBATANI, M. 1998: Voice parameters. Kulikov, L., Vater, H., eds., *Typology of Verbal Categories*, Papers presented to Vladimir Nedjalkov, Tübingen: Niemeyer, 117–138.

SHOPEN, T., ed., 1986: *Language Typology and Syntactic Description* 1. Clause Structure, Cambridge etc.: Cambridge University Press.

SKARDŽIUS, P. 1943: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

SLIŽIENĖ, N. 1974: Sudurtinių neveikiamųjų veiksmažodžio formų reikšmės ir vartojimas. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 15, 75–88.

SOBOLEV, A. N. 1998: О предикативном употреблении причастий в русских диалектах. *Вопросы языкознания* 5/1998, 74–89.

TROST, P. 1960: Das Prädikativum im Litauischen. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, 219– 222.

ŠUKYS, J. 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*, Kaunas: Šviesa.

ULVYDAS, K., red., 1965, 1971, 1976: *Lietuvių kalbos gramatika*, 1. Fonetika, 2. Morfologija, 3. Sintaksė, Vilnius: Mintis (1–2), Mokslas (3).

VALECKIENĖ, A. 1984: *Lietuvių kalbos gramatinė sistema. Giminės kategorija*, Vilnius: Mokslas.

WACKERNAGEL, J., DEBRUNNER, A. 1954: *Altindische Grammatik* 2/2. Die Nominalsuffixe, Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht.

WATKINS, C. 1967: Remarks on the Genitive. *To Honor R. Jakobson: Essays on the Occasion of His 70th Birthday.* Vol. 3, The Hague–Paris: Mouton, 2191–2198.

WATKINS, C. 1969: *Indogermanische Grammatik* 3. *Formenlehre 1. Geschichte der indogermanischen Verbalflexion,* Heidelberg: Winter.

ŽULYS, V. 1969: Vadinamųjų nekaitomų įvardžių vieta lietuvių kalbos gramatinėje sandaroje. *Baltistica* 5 (2), 167–177.

Gauta 2001 09 14

Vytautas Ambrazas
Lietuvių kalbos institutas
Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius, Lietuva
vytamb@ktl.mii.lt